

Україна:

події,
факти,
коментарі

2014 № 10

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

Для керівників та працівників інформаційних структур на місцях
№ 10 2014

Засновник

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор

О. Онищенко, академік НАН України

Редакційна колегія:

В. Горовий, заступник головного редактора

Л. Чуприна, заввідділу оперативної інформації

Т. Гранчак, заввідділу політологічного аналізу

Н. Вітушко, заввідділу електронних технологій обробки інформації

Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів

Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова

Видається з 01.01.1998 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Виходить двічі на місяць

Матеріали друкуються українською та російською мовами

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати тексти

Передрук – тільки з дозволу редакції

Адреса редакції:

НБУВ, просп. 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-25-48, (044) 525-61-03

E-mail: siaz@pochta.ru

www.nbu.gov.ua/siaz.html

ЗМІСТ

Коротко про головне

А. Яценюк: В Україні відбудуться легітимні вибори і з'явиться законно обраний Президент	4
---	---

Аналітика

Пальчук В.

Президентські вибори в Україні в умовах неоголошеної війни як плебісцит за єдність України	6
--	---

Потіха А.

«Референдуми» на Донбасі: народне волевиявлення чи технологія сепаратизму?	20
--	----

Економічний ракурс

Кулицький С.

Проблеми реверсних поставок газу в Україну в контексті тенденцій розвитку європейського газового ринку	30
--	----

Наука–суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	48
Аерокосмічна і авіаційна галузі	51
Здобутки української археології	54
Інноваційні розробки та технології	55
Інформаційно–комунікаційні технології	56
Освіта та кадрове забезпечення в Україні	56
Наукові видання	60
Наука і влада	61

Проблеми інформатизації

Матеріали до Міжнародної наукової конференції

«Місце і роль бібліотеки у формуванні національного інформаційного простору»

(Київ, 21–23 жовтня 2014 р.)

Бондаренко В.

Бібліотечне дистантне обслуговування: розвиток термінологічно-понятійного апарату в умовах поширення інтернет-технологій 63

А. Яценюк:

В Україні відбудуться легітимні вибори і з'явиться законно обраний Президент

«Від імені уряду України можу запевнити: в Україні відбудуться легітимні вибори і з'явиться законно обраний Президент», – наголосив Прем'єр-міністр України А. Яценюк у понеділок, 19 травня, під час селекторної наради з питань забезпечення виконання завдань із підготовки та проведення позачергових виборів Президента України.

«В Україні повинен з'явитися легітимно обраний глава держави. Всі українці повинні отримати можливість прийти, проголосувати і вибрати нового українського Президента», – підкреслив А. Яценюк.

Він наголосив на необхідності проведення виборів в усіх без винятку областях України: «Ми усвідомлюємо, що в окремих місцях буде складно провести виборчу кампанію. Але таких місць є дуже мало, і загалом це не вплине на результати виборів».

А. Яценюк окремо зазначив необхідність того, «щоби для громадян України було забезпечено можливість прийти на виборчу дільницю і проголосувати».

Глава уряду нагадав, що парламент ухвалив усі необхідні законопроекти, щоб в Україні були проведені чесні й прозорі вибори, у тому числі забезпечено відповідне фінансування. За його словами, на виборах забезпечена політична конкуренція, зареєстровано багато кандидатів: «Тому люди можуть вибирати будь-яку політичну ідеологію, будь-яких кандидатів у Президенти. Таким чином це гарантує, що всі ідеологічні аспекти будуть враховані. Вибір є, просто треба прийти і проголосувати».

Прем'єр-міністр окремо відзначив роль Центральної виборчої комісії, «яка в надскладних умовах забезпечує проведення виборчого процесу». Він наголосив, що ЦВК як незалежний орган «робить все для проведення чесних і прозорих виборів»: «У нас є один із найдосконаліших реєстрів виборців, і Центральною виборчою комісією забезпечені всі технічні моменти, необхідні для проведення виборів».

Він також підкреслив, що право кандидатів на пост Президента на висвітлення діяльності було забезпечено законодавством та українською медіа-спільнотою: «Засоби масової інформації надали доступ кандидатам у Президенти для виголошення своїх позицій, проголошення промов, розміщення своїх політичних роликів».

А. Яценюк повідомив, що на базі Центральної виборчої комісії працюватиме об'єднаний оперативний штаб щодо підготовки та проведення виборів Президента України. Від уряду в ньому працюватиме перший віце-прем'єр-міністр України В. Ярема, а всі силові структури братимуть найактивнішу участь у ньому.

У рамках Донецької та Луганської областей відпрацьовується окрема схема щодо забезпечення правопорядку і виборчого процесу на цих територіях. «Будь-які спроби терористів у Донецьку і Луганську зірвати всеукраїнські вибори Президента України приречені на поразку», – підкреслив А. Яценюк.

За його словами, необхідною є робота мобільних груп під час проведення виборів, «щоб невідкладно виїжджати у випадку отримання будь-якого сигналу про правопорушення».

А. Яценюк окремо зупинився на питанні захисту членів окружних і територіальних виборчих комісій: «Ми проведемо день виборів, але буде ще ніч виборів і підрахунок голосів. Необхідне забезпечення правопорядку і безпеки як для тих, хто приходять голосувати, так і для тих, хто рахує голоси. Усе для забезпечення законності, правопорядку і можливості проведення виборчої кампанії з боку уряду буде зроблено».

А. Яценюк також звернув увагу, що на 25 травня призначено й місцеві вибори.

Глава уряду наголосив, що персональна відповідальність за забезпечення виборчого процесу лежить на керівниках місцевих державних адміністрацій, крім функцій, які за законом належать до компетенції ЦВК і ТВК: «Що стосується допомоги, правопорядку, координації всіх дій центральних органів виконавчої влади на місцях – це персональна відповідальність керівника відповідної адміністрації».

Він нагадав, що уряд України вніс до Верховної Ради України законопроект про підвищення відповідальності щодо порушення виборчого процесу, який стосується, зокрема, продажу та скупки голосів. Прем'єр-міністр звернувся до парламенту України 20 травня розглянути цей законопроект і прийняти його за основу та в цілому.

Глава уряду також звернувся до представників правоохоронних органів «всіма законними засобами разом із органами прокуратури і Служби безпеки України жорстко присікати будь-які факти порушень виборчого законодавства, скупки голосів і намагань вплинути на виборчий процес» (*Урядовий портал* (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=2195D08ACE3D329482E44FFD37EB7B2A?art_id=247312470&cat_id=244274130); http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=2195D08ACE3D329482E44FFD37EB7B2A?art_id=247312485&cat_id=244274130). – 2014. – 19.05).

Президентські вибори в Україні в умовах неоголошеної війни як плебісцит за єдність України

Для України позачергові вибори Президента, призначені на 25 травня поточного року, набули за останні роки незалежності першочергового значення для зміцнення позицій української влади в результаті її зміни після перемоги громадського спротиву. Водночас у ситуації російської агресії щодо Української держави та її територіальної цілісності, окупації автономної Республіки Крим, дій диверсійно-сепаратистських груп з ознаками тероризму, захоплення окремих населених пунктів, адміністративних будівель, різних проявів насильства по відношенню до українських громадян в східних і південних областях України виникли загрози для проведення як президентської кампанії, так і самих виборів Президента в цих регіонах. Тому в експертному середовищі наголошують на необхідності всіма зусиллями забезпечити проведення виборів Президента України 25 травня. «... Нам сьогодні потрібні не кадрові зміни, не зміни в закони. Необхідно протриматися до 25 травня. Це буде першим кроком до заповнення вакууму влади в державі», – зазначив громадський діяч, представник Громадської ініціативи «Третя Українська Республіка» Ю. Рубан. «Вдруге в новітній історії України сам факт проведення президентських виборів є важливішим за ім'я переможця. Але вперше їхнє проведення під такою загрозою. Навіть перший тур, а другий – поготів. Ризик не подвійний – багатократний, кожен міжтуровий день – міна з часовим механізмом», – наголошує народний депутат України третього, четвертого і п'ятого скликань Б. Беспалий.

Те, що існує загроза проведенню президентських виборів у східних і південних регіонах країни, стверджує директор компанії персонального і стратегічного консалтингу Verta Communications Т. Березовець. «Події, що відбуваються в ряді міст Донецької та Луганської областей, несуть загрозу проведенню президентських виборів. Сьогодні найбільша небезпека нанесення удару терористами існує для Харкова, Дніпропетровська і Одеси», – зазначив він. На його переконання, небезпека того, що ці президентські вибори будуть зірвані, дуже висока – ризик понад 50 %, 60 % – що цих виборів не буде, 40 % – що вони, можливо, відбудуться, але точно будуть не на всіх територіях.

За інформацією заступника голови Центральної виборчої комісії А. Магери, проблеми з утворенням виборчих комісій існують у Донецькій і Луганській областях. У 22 областях і у Києві на сьогодні повністю утворені дільничні виборчі комісії з виборів Президента України. Ідеться про блокування роботи округів у Луганській області, це місто Лисичанськ і вісім округів у Донецькій області, де ситуація більш складна. «З різних причин там не утворені дільничні виборчі комісії. Так, в одному окрузі відсутні в достатній кількості подання від кандидатів, в інших місцевостях є проблеми з проведенням засідань, оскільки озброєні люди перешкоджають проведенню засідань окружкому», – уточнив А. Магера.

Більше того, деякі з лідерів диверсійно-сепаратистських груп раніше заявляли, що виборів Президента на Сході України не буде. Такі заяви виглядають переконливо після ряду диверсійних заходів із захоплення окружних виборчих комісій. 14 травня в Антрациті захопили Окружну виборчу комісію № 111. «Членам ОВК наказали розходитися по домівках. Оскільки представники диверсійно-сепаратистських груп вирішили не проводити ні президентських виборів 25 травня, ні виборів міського голови, призначених на той же день», – повідомив голова Комітету виборців О. Черненко. За його словами, у Красному Лучі технічні працівники ОВК обдзвонюють дільничні комісії, пропонуючи призупинити рознесення іменних запрошень на вибори Президента України.

Про загрозу проведення позачергових президентських виборів в Україні в результаті дій збройних груп, які перебувають під впливом російської влади, ідеться в заяві передвиборчої місії Спеціального комітету ПАРЕ зі спостереження за позачерговими виборами Президента України за результатами візиту в Україну 29–30 квітня. Спостерігачі ПАРЕ зазначили, що ситуація на Сході України негативно позначається на виборчому процесі. «Негативний вплив на виборче середовище через втручання збройних груп, які перебувають під впливом російської влади, зокрема в східних регіонах», – ідеться в заяві. Парламентська асамблея Ради Європи наголошує на недопущенні зовнішнього втручання у внутрішні справи України і виборчий процес під час президентських виборів в Україні 25 травня.

Водночас проведення президентських виборів передбачає забезпечення волевиявлення громадян, дотримання принципу рівних можливостей для кандидатів проводити свої кампанії в усіх регіонах, зустрічі з виборцями та інформувати їх про свої програми, отримувати доступ до ЗМІ тощо. В умовах, коли конфлікт дедалі набуває ознак військової агресії нового типу на окремих територіях України, забезпечити такі можливості стає вкрай складно – фактично неможливо. Те, що це військова агресія, підтверджують європейські фахівці. Вони ідентифікували людей, які, прикриваючись місцевим населенням, захоплюють адміністративні будівлі і відділки міліції на сході України. За словами міністра закордонних справ Великобританії В. Хейга, це –

не проросійські сили, а російські спецпризначенці, які раніше так само діяли у Криму. «Ми бачимо, як проросійські сили окупувають будівлі, як вони підбурюють населення у східних областях України. З того, як ці сили тренувані, яке в них озброєння, з того, що відбувалося в Криму, ми розуміємо, що оці проросійські сили, які діють на сході, не просто проросійські сили – це просто російські сили, як і в Криму», – зазначив він.

Логіка всіх дій російської сторони полягає в тому, що Росія намагається зірвати вибори 25 травня, і перешкодити забезпеченню прозорості та демократичності їх проведення. У НАТО вважають, що Росія скоріше буде далі розхитувати ситуацію в Україні зсередини, а не відкрито вводити війська. Командувач американським контингентом у НАТО генерал Ф. Брідлав заявив, що Росія немає необхідності вводити регулярні війська в Україну, тому що вона може домогтися своїх цілей іншими методами. Виступаючи в Канаді, він зазначив, що має точні дані про присутність російського спецназу у східній Україні. «Сьогодні я думаю, що найбільш імовірним курсом В. Путіна буде продовження того, що він робив досі: дискредитація уряду України, створення хаосу й основи для сепаратистського руху, щоб гарантувати російську присутність у східній Україні», – зазначив генерал Ф. Брідлав.

Українська сторона й світова спільнота неодноразово наголошували на порушенні Росією положень женевської угоди, підписаної 17 квітня. Європейська сторона продовжує вимагати від Росії, щоб вона виконувала свої зобов'язання.

Після безрезультативних спроб вирішити питання деескалації конфлікту в східних регіонах країни шляхом переговорів, дотримання положень Женевської угоди офіційний Київ вдався до більш рішучих дій, а саме проведення антитерористичної операції українських силовиків проти озброєних проросійських терористів. Така рішучість пов'язана з необхідністю стабілізації ситуації в цих регіонах, звільнення населених пунктів та адмінбудівель, що дасть можливість забезпечити право громадян на участь у президентських виборах. Для офіційного Києва забезпечення проведення виборів Президента та їх легітимності стоїть питанням номер один, оскільки перебуває під спостереженням не лише міжнародної спільноти, а й української громадськості та експертного середовища. Це своєрідний тест на дотримання тих європейських цінностей, які колишні опозиціонери озвучували під час Євромайдану. Якщо якісь вибори й потрібні сьогодні Україні, то неодмінно прозорі, відповідно організовані в легітимній площині. Після перемоги громадського спротиву колишні опозиційні сили, які набули владних повноважень, намагаються демонструвати позицію узгодженості своїх рішень з думкою громадськості. Для більшості громадян України їхня країна – єдина та неподільна. Це підтверджують ті громадські заходи, які пройшли в південних і східних регіонах України, незважаючи на здійснення на їх учасників різного роду тиску з боку так званих представників сепаратистських груп. Варто враховувати те, що Ук-

раїна перебуває під пильним наглядом світового співтовариства, її підтримують серйозні світові гравці, яких офіційний Київ не може розчарувати своїми діями. Для міжнародної спільноти – забезпечення офіційним Києвом легітимності проведення президентських виборів є сигналом подальшої співпраці та надання необхідної фінансової та економічної допомоги. Тобто в цьому питанні виявляються як внутрішні, так і зовнішні чинники тиску на здійснення офіційним Києвом кроків для проведення президентських виборів та їх визнання.

У зв'язку із цим для теперішньої української влади стоїть завдання із забезпечення прав громадян на участь у виборах Президента. За словами виконуючого обов'язки Президента О. Турчинова, «ми повинні зробити все, щоб у Донецькій і Луганській областях громадяни України мало право взяти участь у виборах і обрати Президента України». Крім того, ЦВК надасть пропозиції щодо виборчого процесу для громадян України з Автономної Республіки Крим. Також з метою безпеки, ЦВК тимчасово заблокувала доступ до реєстру виборців ряду районів Донецької області у зв'язку з тим, СБУ не гарантує захист від несанкціонованого втручання в реєстр.

Виконуючий обов'язки Президента України і Голова Верховної Ради України О. Турчинов підписав розпорядження про вживання МВС та СБУ системи заходів для безпечного проведення позачергових виборів Президента. Працівникам МВС доручено взяти під охорону всі важливі для проведення голосування будівлі. «Вжити заходів щодо забезпечення охорони протягом виборчого процесу позачергових виборів Президента України 25 травня 2014 р. (далі – позачергові вибори) приміщень окружних, дільничних виборчих комісій, органів ведення Державного реєстру виборців, приміщень для голосування з метою недопущення блокування чи захоплення зазначених приміщень, перешкоджання роботі виборчих комісій, насамперед у Донецькій та Луганській областях», – ідеться в указі в. о. Президента.

Крім того, О. Турчинов доручив міліції посилити охорону державного підприємства «Поліграфічний комбінат “Україна”» під час виготовлення на ньому виборчих бюлетенів. Забезпечити разом з іншими зацікавленими державними органами, органами місцевого самоврядування максимальне сприяння офіційним спостерігачам від іноземних держав, міжнародних організацій у здійсненні ними повноважень під час проведення позачергових виборів, у тому числі своєчасне реагування на звернення щодо загроз їх особистій безпеці, – ідеться в частині звернення одночасно до МВС і СБУ.

Крім того, Служба безпеки окремо повинна виявляти та запобігати прояви тероризму під час проведення виборів. «Забезпечити недопущення під час ведення передвиборчої агітації поширення у будь-якій формі закликів до ліквідації незалежності України, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету та територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, незаконного захоплення державної влади, пропаганди

війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової та релігійної ворожечі», – розпорядився О. Турчинов.

Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України” щодо забезпечення належної організації та проведення виборчого процесу». Законом внесено до Закону України «Про вибори Президента України» такі зміни: включено ч. 4 ст. 19 такого змісту: «4. У винятковому випадку для забезпечення належної організації роботи окружної виборчої комісії її місцезнаходження може бути змінене Центральною виборчою комісією за поданням відповідного голови обласної державної адміністрації та знаходитися поза межами відповідного територіального виборчого округу». Органи внутрішніх справ зобов’язані не пізніше ніж за 10 днів до дня виборів забезпечити цілодобову охорону приміщень окружних виборчих комісій, а також – у разі необхідності за зверненням Центральної виборчої комісії, органів ведення Державного реєстру виборців. Також законом передбачено, що працівники СБУ за зверненням ЦВК можуть залучатися до охорони транспортування виборчої документації.

Таку позицію підтримують міжнародні спостерігачі. Делегати від ПАРЄ вітали зусилля, спрямовані на забезпечення доступу до виборів громадянам, «чій будинки перебувають під окупацією, як у Криму, або зазнають збройне втручання, як у Донецьку та Луганську». За соціологічним опитуванням Всеукраїнської громадської організації «Комітет виборців України», понад 80 % українців готові взяти участь у виборах. У зв’язку із цим нова влада має продемонструвати готовність забезпечити право громадян на участь у виборах.

Водночас в. о. міністра внутрішніх справ України А. Аваков не виключає того, що проведення президентських виборів 25 травня можна буде організувати не у всіх регіонах країни. При цьому він уточнив, що вибори Президента України мають відбутися у будь-якому випадку.

Те, що вибори Президента відбудуться, заявляє і генеральний директор Всеукраїнської громадської організації «Комітет виборців України» О. Черненко. За його словами, єдиною умовою може бути введення надзвичайного, військового стану, коли згідно із законом вибори не відбуваються. У такому разі, що робити з виборами далі – закон відповіді не дає. Чи ставити вибори на паузу і чекати, коли цей стан закінчиться, і тоді вибори продовжуємо, або – це будуть нові вибори з новими кандидатами. «Тому, за нашими оцінками, сьогодні це не доцільно. Ті люди, які хочуть зірвати вибори на сході, мають розуміти, що вибори відбудуться. Тому мають дати можливість виборцям сходу проголосувати, щоб була врахована їхня думка», – зазначив він.

На переконання О. Черненка, вирішити наявні проблеми можна в рамках антитерористичної операції. Якщо не відкриються одна–дві дільниці в цілому окрузі, або не дадуть встановити результати, ЦВК зобов’язана встановити результати виборів на тих дільницях, на яких вибори відбулися. «Згідно зі змінами до закону про вибори, які були прийняті недавно, сьогодні, навіть якщо не-

можливо встановити результати виборів на певних ділянках, навіть якщо цих ділянок дуже багато, все одно це не є підставою, щоб ЦВК не встановила результатів виборів. Просто голоси цих виборців, які не зможуть проголосувати, або їм не дадуть проголосувати на цих проблемних ділянках – вони не будуть зараховані в загальний результат виборів, але вибори в цілому і їхні результати ЦВК зобов'язана встановити», – пояснив він.

Як заявив голова ЦВК М. Охендовський, юридичного підґрунтя для зриву виборів не існує: закон про вибори Президента написаний таким чином, що в разі голосування лише на одній ділянці, цей результат і буде результатом виборів. 13 березня Верховна Рада ухвалила закон про внесення змін до Закону України «Про вибори Президента України» щодо техніко-юридичного вдосконалення виборчого процесу. Закон було підтримано з поправками Комітету ВР з питань державного будівництва та місцевого самоврядування. Так, було враховано поправку про те, щоб доповнити ч. 1 ст. 84 таким реченням: «ЦВК зобов'язана встановити результати виборів Президента України, незалежно від кількості виборчих ділянок/виборчих округів, на яких голосування не відбулося». Крім того, було підтримано поправку: «У разі, якщо голосування в межах окремих територіальних виборчих округів не відбулися, результати голосування в день виборів Президента України встановлюються за встановленими підсумками голосування в інших територіальних округах».

Проте в такій ситуації, на думку ряду оглядачів, постає інше питання: якщо з юридичної точки зору такі вибори виглядатимуть бездоганно, то з громадської та політичної – виникнуть проблеми. Керівник аналітичного центру «Третій сектор» А. Золотарьов зазначив, що інтрига президентських виборів полягає не в тому, хто переможе, а відбудуться вони взагалі і де вони відбудуться. «Від цього залежить їх легітимність і багато інших питань, що виникають внаслідок розвитку таких подій», – додав він. Участь громадян у виборах показує, що вони сприймають демократичний механізм ротації влади, визнають політичний процес зміни влади в державі. На сьогодні українці здебільшого готові взяти участь в формуванні влади замість нинішньої тимчасової. Про це переконливо говорять соціологічні дослідження. Так, відповідно до квітневих даних Центру ім. О. Разумкова та Соціологічної групи «Рейтинг», навіть на сході та півдні 76 і 77 % виборців готові брати участь у позачергових виборах Президента України. Такі результати говорять про те, що вибори могли б відбутися цілком успішно і дати позитивний ефект за умов миру в країні. У ситуації військової агресії сусідньої країни призначити вибори і провести їх – далеко не одне і те ж. Якщо в Донецькій і Луганській областях захоплені адміністративні установи, диверсійні групи вбивають, нападають на силові структури і навіть військові частини, як забезпечити функціонування виборчих ділянок? Сьогодні складно уявити вибори у Слов'янську, Краматорську, Донецьку, Луганську. Та й у сусідніх областях не так усе спокійно, як було б бажано. У цих областях громадянам складно буде взяти

участь у виборах. З такими міркуваннями погоджуються й експерти. «Найбільшою проблемою проведення виборів, безперечно, є захоплення адміністративних будівель і штучне створення перешкод для роботи виборчих комісій у день виборів. Безперечно, ми можемо прогнозувати (хоча сподіваємося, що до цього не дійде) штучне блокування дільниць, виборців, бюлетенів в окремих регіонах України», – зазначив голова Комітету виборців України О. Черненко. Підтвердив факт складності проведення виборів й глава Донецької облдержадміністрації С. Тарута. Він зазначив, що є складнощі організації процесу проведення виборів, зокрема, у Слов'янську. На сьогодні узгоджено питання з ЦВК про те, що окружна комісія із цього міста буде переведена в інший найближчий населений пункт, де будуть забезпечені безпечні умови роботи.

Водночас представник сепаратистів самопроголошеної Донецької народної республіки Р. Лягін стверджує, що ДНР контролює виборчкоми на Донбасі, а тому президентських виборів 25 травня тут не буде. «Ми контролюємо 22 територіальних виборчих комісій до президентських виборів, тому виборів на Донбасі не буде», – заявив він з Донецької облдержадміністрації, захопленої сепаратистами.

У зв'язку із цим ескалація конфлікту в східних і південних областях, неучасть їхніх виборців у виборах Президента України, загострить подальше ставлення до центральної влади, поставить питання її визнання (легітимності) в цих регіонах країни. Не є секретом той факт, що у східних областях існує велика недовіра до центральної влади. Щоб її повернути, необхідно зробити ротацию на ключових посадах центральної влади шляхом виборів, результат яких визнають у всіх регіонах України. Як зазначив народний депутат України третього, четвертого і п'ятого скликань Б. Беспалий, законність – це точне дотримання букви закону, легітимність – це морально-психологічне сприйняття результату громадянами. Необхідність вирішення цього питання в ситуації ескалації конфлікту в східних регіонах актуалізувалась після оприлюднення результатів соціопитування. Так, за даними дослідження соціологічної групи «Рейтинг» 25 травня явка виборців становитиме близько 64 %, однак на Сході і Півдні України вона може бути відносно низькою. Найбільша явка виборців прогнозується на Заході, Півночі та в Центрі. Виборці Донбасу та Півдня демонструють низьку активність. «Порівняно з попередніми дослідженнями активність виборців Донбасу зменшилася приблизно у 1,5 рази – лише 22 % точно готові брати участь у виборах, ще 20 % – скоріше так, ніж ні», – йдеться в прес-релізі. «60 % – або не визначились, або взагалі не хочуть йти на вибори. Ця динаміка є катастрофічною. Якщо місяць тому мали 40 % таких людей, потім 45 і 50 %, а тепер 60 %. Що буде ближче до дня виборів, уявити важко», – зазначає директор соціологічної групи «Рейтинг» О. Антиповича.

Можливо, розуміючи такі наслідки, глава Дніпропетровської облдержадміністрації І. Коломойський запропонував створити Раду губернаторів Південного сходу України для проведення прозорих і чесних президентських

виборів. З такою ініціативою він звернувся до глав Харківської, Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської й Одеської облдержадміністрацій. «У результаті ряду політичних подій, у тому числі інспірованих ззовні, над Україною нависла реальна загроза втрати територіальної цілісності. Оскільки сценарій з втілення цієї загрози розігрується, у першу чергу, у південно-східних областях, назріла необхідність створення координаційного органу для узгодження та ефективної роботи губернаторів вказаних територій», – ідеться у зверненні. Робочим органом ради пропонується зробити штаб територіальної оборони південно-східних областей зі штаб квартирою в Дніпропетровську. У рамках штабу дій місцевої влади будуть координуватися з СБУ і МВС в рамках боротьби з сепаратизмом і диверсійною діяльністю незаконних силових структур.

Свою підтримку в проведенні президентських виборів в Україні неодноразово висловлювали у своїх заявах й європейські лідери. Президент Франції Ф. Олланд заявляє, що ніщо не повинно стати перешкодою для проведення в Україні президентських виборів 25 травня. «Президентські вибори 25 травня повинні відбутися, і ніщо не повинно їм перешкоджати. Вони мають відбутися на всій території України, що передбачає досягнення спільної думки про визнання результатів виборів», – зазначив лідер Франції.

Водночас європейська сторона попереджає Росію про те, що в разі зриву виборів Президента в Україні Євросоюз вдасться до третього рівня санкцій. «У нас є відносини з Росією, які можуть переконати російську владу, зокрема президента Путіна, що єдиним можливим шляхом є діалог і деескалація», – додав президент Франції.

ЄС перейде до третьої стадії санкцій проти Росії, якщо намічені на 25 травня в Україні президентські вибори не відбудуться. «Ми вже прийняли два етапи санкцій. Якщо вибори (в Україні) 25 травня не відбудуться, ми перейдемо до нової стадії», – це заявив глава МЗС Франції Л. Фабіус.

Як відомо із ЗМІ, третій етап передбачає економічні санкції проти головних секторів російської економіки: енергетичного та військово-промислового. США і ЄС домовилися спільно протистояти агресії Росії проти України. Вони вже ввели санкції проти великого кола осіб з оточення президента РФ В. Путіна та підконтрольних їм компаній.

США неодноразово заявляло про важливість проведення президентських виборів в Україні 25 травня. Тому США нададуть Києву всю можливу підтримку для забезпечення нормального перебігу волевиявлення громадян, – зазначив посол США Дж. Пайетт. За словами посла, США, ОБСЄ та Європарламент надішлють до України тисячі спостерігачів. Їхнім головним завданням буде стежити, щоб ці перегони стали вільними та чесними і відображали справжню волю.

Станом на 13 травня Центральна виборча комісія вже зареєструвала 814 міжнародних спостерігачів від міжнародних організацій та окремих

держав на вибори 25 травня. Зокрема, виявили бажання спостерігати за тим як проходять вибори в Україні представники шести держав, які представляють 10 міжнародних організацій, від Канади, Литви, США, Франції, Японії, Нідерландського Королівства. Зареєстровані спостерігачі від Парламентської асамблеї НАТО, від Світового конгресу українців, від Українського конгресового комітету Америки, спостерігачі від ФРН.

Як зазначає директор департаменту інформаційної політики МЗС Є. Перебийніс, свої наглядові місії в Україну планують направити Європейський парламент, Парламентська асамблея Ради Європи, НАТО, ГУАМ. Крім того, з 19 березня в Україні працює довгострокова місія ОБСЄ зі спостереження за виборами. ОБСЄ готується надіслати в Україну 1 тис. спостерігачів – рекордну кількість в історії організації, кожен десятий з них буде зі США.

За достроковими виборами Президента України буде спостерігати делегація ПАРЄ у складі 52 осіб. Американський сенатор Б. Карден (Демократична партія) і республіканець К. Сміт очолять делегацію спостерігачів від Конгресу США на президентських виборах в Україні. Про це було оголошено під час слухань у Комітеті закордонних справ під назвою «Російська дестабілізація в Україні». За словами К. Сміта, кількість американських спостерігачів має бути збільшена, але поки що їхні імена не назвали.

У свою чергу, ПАРЄ закликає українців взяти активну участь у виборах, щоб Україна отримала гідні довіри вибори. Про це йдеться в заяві МЗС України щодо заяви місії ПАРЄ за результатами візиту в Україну 29–30 квітня. На думку учасників місії, Україна потребує демократичних і гідних довіри виборів. У зв'язку з цим делегація ПАРЄ закликає українських громадян, незалежно від політичних переконань, регіональної чи мовної приналежності, взяти активну участь у передвиборчій кампанії та самих виборах. Делегація підкреслила позитивні зміни у правовому регулюванні виборчого процесу та позитивно оцінила роботу і відкритість ЦВК для спостерігачів, ЗМІ і представників кандидатів.

У ситуації з президентськими виборами в Україні РФ, яка за доказами міжнародних організацій та вітчизняних силових структур, підтримує в різноманітний спосіб диверсійні групи на сході України, звинувачує українську сторону в порушенні прав громадян і заявляє про їх невизнання. Заяви міністра закордонних справ РФ С. Лаврова демонструють те, що офіційний Кремль не має намірів поступитися у впливі на сусідні країни пострадянського простору та надалі диктуватиме своє бачення вектору розвитку в цих державах. Тому для російської сторони проведення виборів Президента України 25 травня є «незвичайним» і «нелогічним». Під час прямої лінії з росіянами, яку транслювали в ефірі російських центральних телеканалів і радіостанцій, президент Росії В. Путін заявив, що результати позачергових президентських виборів в Україні 25 травня цього року визнати не буде. «Відповідно до Конституції не можна нині вибрати нового Президента, якщо є живий легітим-

ний Президент», – пояснив він, говорячи про колишнього Президента України В. Януковича, який нині у вигнанні переховується від правосуддя в Росії. Крім того, В. Путін висловився, що нинішню владу України він також вважає нелегітимною, адже «у них немає національного мандату на керування країною. Але на міністерському рівні ми не відмовляємося від діалогу та контакту. Медведєв розмовляв із Яценюком, Наришкін розмовляв із Турчиновим».

Судячи з рейтингів, переможцем на президентських виборах має стати хтось із прозахідних кандидатів. «Майдан здійснив потужний політичний кидок на Південь, і сьогодні в Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській областях, які до цього були одними із базових для Партії регіонів, набирає силу українська ідентичність. Тому питання про те, хто – Тигіпко, Добкін – втратило актуальність. Це може стати актуальним хіба що на парламентських виборах», – зазначив керівник аналітичного центру «Третій сектор» А. Золотарьов. Відтак вибори стають підтвердженням геополітичної прозахідної орієнтації України. З таким результатом Кремль ніколи не погодиться і буде шантажувати офіційний Київ невизнанням виборів. Очевидно, що це частина великої геополітичної гри, у якій Україна є не суб'єктом, а об'єктом, – зазначають оглядачі ряду ЗМІ. Тому це буде шантаж не так Києва, як його західних партнерів.

Як відомо РФ, яка підіграє ситуацію на Сході України різними сепаратистськими рухами, здійснює різні кроки для перенесення президентських виборів в Україні. Так, Громадська палата РФ пропонує ООН і Раді Європи перенести президентські вибори в Україні, заплановані на 25 травня, до стабілізації стану в нашій країні. Про це заявив перший заступник секретаря Громадської палати В. Гриб, повідомляє РІА «Новости» з посиланням на прес-службу палати. У його палаті впевнені, що будь-які вибори в умовах, коли країна охоплена кровопролитними зіткненнями, а офіційні державні органи не можуть гарантувати людям безпеку, «приречені на фальсифікації» і на практиці спровокують лише подальшу ескалацію конфлікту.

Такі заяви черговий раз підтверджують зацікавленість російської сторони зірвати вибори Президента України, заплановані на 25 травня. Перенесення виборів дасть Росії додатковий привід називати українську владу незаконною та не рахуватися з нею. Як заявив представник «Третьої української республіки», головна мета президента РФ – зірвати президентські вибори в Україні. «Його завдання – зробити все, щоб в Україні не було дієздатної влади», – вважає він. Крім того, за словами в. о. Президента України О. Турчинова, обрання легітимного Президента стане сильним стабілізуючим фактором, саме тому Російська Федерація робить усе, щоб зірвати ці вибори.

У свою чергу, Україна не приймає жодних ініціатив щодо перенесення виборів Президента, запланованих на 25 травня. Про це заявив директор департаменту інформаційної політики МЗС Є. Перебийніс. «Ми не приймаємо

жодних ініціатив щодо перенесення виборів, запланованих на 25 травня. Ці вибори відбудуться так, як заплановано», – повідомив він. За його словами, ініціативи з перенесення виборів спрямовані на дестабілізацію ситуації в Україні. Є. Перебийніс запевнив, що попри всі спроби Росії і організованих і контрольованих нею злочинних груп, які діють в Україні терористичними методами, зрвати президентські вибори в державі, у тому числі шляхом дестабілізації ситуації в східних і південних регіонах, українська влада рішуче налаштована провести їх у визначений термін. Представник МЗС наголосив, що Україна робить усе для того, щоб вибори пройшли вільно, прозоро, демократично, у відповідності з міжнародними стандартами при максимально можливій участі міжнародних спостерігачів.

Як відомо, ЦВК затвердила форму і текст виборчого бюлетеня на позачергові вибори Президента України 25 травня. Бюлетень буде вохристо-бузкового кольору, розміром 20 на 60 см, і в нього будуть внесені прізвища 21 кандидата в Президенти в алфавітному порядку. Згідно з постановою ЦВК, текст бюлетеня друкується державною мовою на одному аркуші тільки з однієї сторони. Бюлетень передбачає кілька ступенів захисту, зокрема, він буде надрукований з використанням спеціальних видимих та невидимих захисних фарб, які змінюють свої фізичні характеристики під дією ультрафіолетового та інфрачервоного опромінення, графічних захисних елементів, а також з представленням номера виборчої дільниці захисною фарбою, яка проявляється на обороті виборчого бюлетеня.

Кількість бюлетенів для кожної звичайної та закордонної виборчої дільниці буде надруковано в кількості, що перевищує на 0,5 % чисельність виборців, включених до списку на цій ділянці за даними Державного реєстру виборців станом на 2 травня. Також ЦВК створила контрольну комісію з виготовлення виборчих бюлетенів з виборів президента 25 травня на державному підприємстві «Поліграфічний комбінат “Україна”», до якої увійшли представники п’яти кандидатів у Президенти.

Що стосується забезпечення участі тих виборців, які зареєстровані на окупованій території, зокрема Автономної Республіки Крим, то жителі півострова зможуть проголосувати на материковій частині України. Для цього потрібно, приїхавши в будь-яку з областей країни, звернутися в органи Держреєстру із заявою. Після цього охочих проголосувати включають у списки виборців. Про своє бажання взяти участь у голосуванні на виборах Президента України станом на 12 травня вже заявили понад 1 тис. жителів Криму та Севастополя. Про це повідомив заступник голови Центральної виборчої комісії України А. Магера. «Більше 800 жителів Криму і 300 севастопольців уже висловили своє бажання проголосувати на цих виборах Президента України», – повідомив він. За його словами, всі ці громадяни голосуватимуть без зміни своєї виборчої адреси. «Для жителів Криму та міста Севастополь передбачено виняток. Вони мають право проголосувати в будь-якій частині материкової

України за умови своєчасного звернення до органу ведення Держреєстру (до 19 травня включно) з паспортом і з заявою про бажання проголосувати на будь-якій виборчій дільниці України», – зазначив заступник голови ЦВК.

Туреччина підтримує зусилля України у наданні кримським татарам можливості безперешкодного голосування на позачергових виборах Президента, повідомив в. о. міністра закордонних справ України А. Дешиця. Під час його зустрічі у Відні з міністром закордонних справ Турецької Республіки А. Давутоглу відбулося обговорення підготовки позачергових президентських виборів в Україні 25 травня, зокрема, у контексті забезпечення можливостей для кримських татар реалізувати своє законне право голосу.

Водночас під впливом дестабілізуючих факторів більшість експертів і громадських діячів висловлюють побажання в якомога більш швидкому проведенні виборів, за можливості – в один тур. Важливість проведення успішного вибору Президента Української держави, бажано в один тур, зумовлена нагальною потребою в швидкому врегулюванні ситуації в країні, відповідальністю за прийняття державних рішень в умовах військової агресії Росії. «Президента потрібно обрати вже в першому турі, щоб не давати ворогові додаткового часу для дестабілізації ситуації в Україні. Нам потрібна легітимно обрана народом влада – і чим швидше, тим краще», – підкреслив політолог О. Палій.

Про необхідність проведення виборів в один тур усе активніше заявляють громадські діячі. Зокрема, про це неодноразово заявляв лідер «Третьої української республіки» Ю. Луценко. «Якщо в другий тур вийдуть П. Порошенко і Ю. Тимошенко, Схід України отримає сигнал “Наших там немає – не ідемо на вибори”. Не ідемо на вибори – не легітимна влада. Нелегітимна влада – продовження цього хаосу. Тому вибори мають відбутися в один тур», – пояснив свою позицію він. Він запропонував один із варіантів мінімізації зриву виборів. Це – консолідація демократичних сил, коли кандидати знімають свої кандидатури на користь лідера, який отримує максимальну підтримку виборців. Заяви лідера «Третьої української республіки» підтверджують дослідження соціологічної групи «Рейтинг». За даними дослідників, у всіх регіонах, крім Донбасу, лідером симпатій виборців є П. Порошенко, при цьому найбільшу підтримку політик отримує на Заході (55 %) та на Півночі (50 %). На Донбасі лідером виборчих симпатій є М. Добкін з підтримкою 11 %. Однак у цьому регіоні 60 % опитаних або не визначились зі своїм вибором або не впевнені щодо своєї участі. Якби найближчим часом відбувся другий тур президентських виборів, то серед найбільш імовірних його учасників в усіх парах кандидатів на сьогодні перемогу здобув би П. Порошенко. Так якщо у другий тур потраплять П. Порошенко та Ю. Тимошенко, вони отримають 48 на 13 % голосів відповідно. Дослідники відзначають, що якщо у другий тур президентських перегонів вийдуть П. Порошенко та Ю. Тимошенко, то дві третини опитаних Донбасу та майже половина на Півдні країни не

будуть голосувати. А якщо у другий тур разом із П. Порошенком вийдуть С. Тігіпко або М. Добкін, то близько половини виборців на Донбасі також не братимуть участі у виборах.

Про важливість виборів Президента в один тур говорять й у виборчому штабі кандидата в Президенти П. Порошенка, пояснюючи це необхідністю для країни у період військової агресії якнайшвидше отримати головнокомандувача військ. Штаб П. Порошенка закликає кандидатів у Президенти, чий рейтинг не перевищує 3–5 % голосів, підтримати того кандидата, який може виграти вибори в першому турі. «Ми звертаємося до тих кандидатів, які підтримують демократичні цінності, але чий рейтинг не перевищує 3–5 %, закликати проголосувати за того кандидата, який може виграти в першому турі», – заявив керівник виборчого штабу В. Ковальчук.

Аргументи на користь необхідності консолідації зусиль, щоб президентські вибори пройшли в один тур, навів Б. Беспалий, народний депутат України третього, четвертого і п'ятого скликань. На його переконання, перший аргумент полягає в знятті кандидатів у Президенти на користь П. Порошенка, що сприятиме виборам в один тур. Другий аргумент: перемога вже у першому турі виглядає так переконливо, що про нелегітимність виборів не може бути й мови. Досвід показує: приголомшливий результат – гарантія визнання виборів, потужне народне волевиявлення перебиває організаційні недоліки, любов сильніша за компромат. Вагомим є не лише відсоток голосів, отриманих переможцем, а й їхня абсолютна кількість. Відтак боротися слід не лише за консолідацію голосів провідного кандидата, а й за максимальну явку виборців.

Така громадська позиція зумовлена необхідністю консолідації, єднання. «Ставкою є не президентський штандарт, а збереження єдиної України. Зрештою, йдеться не стільки про вибір Президента, як про плебісцит за єдність України. А плебісцит – справа однотурова. А запорука єдності – успішні президентські вибори. А максимальні шанси на їхню успішність – проведення в один тур. Ось такий логічний ланцюжок. Надто часто у визначальні моменти нашої історії суб'єктивні мотиви політичної еліти переважали державницькі. І у княжу добу, і в часи руїни, і у визвольних змаганнях 1917–1921 та 1940-х років. Доленосні вибори Президента у 1991-му вклялись в один тур», – пояснив він.

Подібні міркування висловлює й економіст О. Пасхавер. За його словами, якщо Президента буде обрано в першому турі, дуже багато різних ризиків залишаться позаду. Різко скорочуються можливості для маніпуляції з боку різних учасників цього процесу, включаючи Росію. З проведенням президентських виборів в один тур просто знижуються ризики нашої нестійкості.

На сьогодні основною умовою для проведення виборів в один тур експерти називають зняття кандидатури Ю. Тимошенко на користь П. Порошенка. Останній пропонував партії «Батьківщина» домовитися про спільну роботу в новому уряді після президентських виборів. «Петро

Олексійович запропонував «Батьківщині» домовитися про посаду Прем'єр-міністра від цієї потужної демократичної політичної сили. На жаль, пропозиція, яку я особисто передавав, була відхилена. Це було не правильне рішення з боку «Батьківщини», – зазначив Ю. Луценко. Він підкреслив, що демократичні сили мають об'єднатися: це потрібно для виживання української держави.

На переконання соціолога І. Бекешкиної, перемога в першому турі можлива, якщо це був би об'єднаний кандидат від теперішньої влади. Експерт вважає, що для перемоги П. Порошенка в першому турі достатньо підтримки однієї Ю. Тимошенко. Про те не все так просто: багато хто із тих, хто, має намір голосувати за П. Порошенка, не хоче віддавати свого голосу за за Ю. Тимошенко. Тому її підтримка може і не додати бажаних голосів П. Порошенку.

У свою чергу політолог В. Фесенко вважає, що не варто драматизувати можливий бойкот південно-східними областями другого тура. Проте експерт також більше схильний до думки про бажаність виборів в один тур. «Дійсно за соціопитуваннями, якщо в другий тур виходить пара Порошенко – Тимошенко, кількість тих, хто не буде брати участь у виборах, становить 20 %, але це не набагато більше, ніж кількість тих, хто взагалі не планує брати участі у виборах. Але з точки зору теперішньої ситуації дійсно вибрати Президента потрібно чим раніше, тим краще», – підкреслив експерт.

На думку експерта, у П. Порошенка є шанси виграти в першому турі, причому незалежно від зняття-незняття Ю. Тимошенко своєї кандидатури, – у цьому йому, як не дивно, допоможе теперішня складна ситуація на Донбасі. «Якщо в силу об'єктивних причин значна частина виборців Луганської та Донецької областей не зможе проголосувати, а частина виборців під тиском російської пропаганди не піде на вибори, це істотно збільшить шанси П. Порошенка на перемогу в першому турі», – зазначив він.

Отже, питання проведення виборів в один тур має принциповий характер. Як зазначив голова Комітету виборців України О. Черненко, він вірить, «що всі наші кандидати є державниками і ніхто не хоче розколу держави. Країні потрібен Президент, а не “в. о.”», щоб легітимізувати нову українську владу».

Таким чином, президентські вибори 2014 р. є визначальними для подальшого розвитку України та ключовим етапом на шляху до нормалізації та стабілізації ситуації в країні. Будь-які спроби зірвати їх проведення або закликати до перенесення дати виборів розглядаються більшістю експертів як спроба перешкодити стабілізації внутрішніх процесів в Україні.

Вибори Президента України мають відбутись цього тижня у неділю, 25 травня (*Матеріал підготовлено за інформацією таких джерел: Офіційне інтернет-представництво виконуючого обов'язки Президента України (<http://www.president.gov.ua>); Офіційний портал Верховної Ради України (<http://portal.rada.gov.ua>); Міністерство закордонних справ*

України <http://mfa.gov.ua>); *Gazeta.ua* (<http://gazeta.ua>); *BBC.Ukrainian* (<http://m.bbc.co.uk>); *Свобода слова* (<http://www.svoboda.org>); *Українська правда* (<http://www.pravda.com.ua>); *ZAXID.NET* (<http://zaxid.net>); *Радіо «Свобода»* (<http://www.radiosvoboda.org>); *Вікна* (<http://vikna.if.ua>); *Третя Українська Республіка* (<http://www.3republic.org.ua>); *Главком* (<http://glavcom.ua/articles/19168.html>); *Громадське радіо* (<http://hromadskera-dio.org>); *Укрінформ* (<http://www.ukrinform.ua>).

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

«Референдуми» на Донбасі: народне волевиявлення чи технологія сепаратизму?

11 травня у двох східних областях України відбулися так звані «референдуми», організовані самопроголошеними Донецькою та Луганською народними республіками. За інформацією організаторів, більшість мешканців проголосували за самостійність областей. Цього ж дня відбувся ще один подібний «референдум» щодо приєднання Донецької та Луганської областей до Дніпропетровської. Організатори цього «референдуму» також заявляють, що більшість проголосувала за приєднання до Дніпропетровської області.

Щоправда, останньому опитуванню приділяється значно менше уваги, ніж так званому «референдуму» про самостійність Донецької та Луганської народних республік. Незважаючи на те, що ніхто не визнав ці новоутворення, їхні лідери сподіваються на визнання і навіть на допомогу, зокрема з боку Росії.

Утім, Кремль поки що утримується від офіційного визнання ДНР і ЛНР, проте його представники заявили, що «з повагою» ставляться до волевиявлення жителів Донецької та Луганської областей.

Міністерство закордонних справ Росії оприлюднило заяву, у якій наголошується, що в рамках діалогу між Києвом, Донецьком і Луганськом мають набрати чинності підсумки «референдумів», організованих сепаратистами. «Попередні підсумки підрахунку бюлетенів переконливо показують реальний настрій громадян Донецької та Луганської областей мати право на самостійне прийняття рішень з питань, що стосуються життєво важливих для них проблем. Вважаємо, що втілення в життя підсумків референдумів має відбуватися в рамках діалогу між Києвом, Донецьком і Луганськом», – заявили російські дипломати.

Вони також підтвердили вимогу негайного налагодження широкої дискусії в Україні щодо її майбутнього державного устрою за участі всіх політичних сил і регіонів країни. «Це повною мірою вписується в зусилля міжнародного співтовариства, що знайшло своє відображення в Женевській заяві від 17 квітня ц. р. і “дорожній карті”, яку запропонував президент Швейцарії, діючий голова ОБСЄ Буркхальтер... Ми чекаємо від київської влади реальних дій, а не загальних декларацій про наміри невідкладного проведення результативних зустрічей з представниками регіонів Півдня і Сходу України, які вели б до стабілізації ситуації в країні», – ідеться в заяві.

При цьому заявники не пояснили, які кроки були здійснені Росією зі стабілізації на Сході України в рамках женецьких домовленостей.

Прем'єр-міністр України А. Яценюк вважає, що саме від Росії багато в чому залежить стабілізація ситуації в східних областях України. «Ключ до стабілізації ситуації на сході України не в Києві, а в Москві. Як тільки перестануть підтримувати сепаратистів і терористів, ситуація зразу буде набагато кращою, ніж вона є», – зазначив А. Яценюк

У МЗС України розкритикували проведення псевдореферендумів у Донецькій і Луганській областях і заявили, що вони є незаконними та нелегітимними. Організатори цього опитування намагаються приховати реальні настрої в суспільстві. «Переважна більшість (70 %) населення в східних областях України віддає перевагу єдиній державі, і лише 18 % підтримує від'єднання регіону від України», – сказано в повідомленні.

У МЗС України зазначають, що соціологічні дослідження показали, що в основі протестних настроїв лежать соціально-економічні та безпекові причини, а не, наприклад, мовне питання (лише 6,5 % громадян південно-східних регіонів України виступають проти обов'язкового знання української мови). «Проблема ж полягає в тому, що переважна більшість місцевих жителів – справжніх патріотів та прибічників єдиної і неподільної Української держави – залякані озброєними проросійськими терористичними бандформуваннями та, остерігаючись за своє життя, не можуть вільно висловити свою думку, відмінну від позиції бойовиків та їхніх колабораціоністів», – наголосили в МЗС.

На мовному питанні і федералізації, як правило, спекулюють представники КПУ та Партії регіонів. Щодо сепаратистів, то вони із самого початку діяли на розкол держави і приєднання до Росії. Адже говорити про федерацію в межах України під російськими прапорами, знищуючи та руйнуючи символи України, – нонсенс.

За інформацією ЗМІ, псевдореферендуми не визнаються не лише українською центральною владою, а й багатьма країнами світу. Зокрема, про невизнання результатів «референдуму» заявили ОБСЄ, США, Німеччина і Франція.

Польща заявила, що визнає територіальну цілісність України та оскаржує результати «референдуму», який було проведено 11 травня в Донецькій і

Луганській областях. Про це йдеться в заяві офіційного представника МЗС Польщі М. Войцеховського. «Референдум організовано незаконною, озброєною сепаратистською групою всупереч вимогам міжнародного права, Конституції та законам України», – ідеться в заяві.

У МЗС Польщі вважають, що «референдум» сприятиме подальшому поглибленню і так напруженій ситуації в Україні та Східній Європі. «Польща підтримує пошук мирного вирішення конфлікту в Україні і надані зусилля в цьому відношенні з боку міжнародних організацій, зокрема Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ)», – зазначено в документі.

Західні газети повідомляють на перших шпальтах про політичні результати «референдумів» у Донецьку і Луганську. Їх назвали «фарсом без законних наслідків». Крім того, акцентується увага на тому, що в Кремлі закликали до «цивілізованого впровадження» їх результатів через переговори про російських сепаратистів з Києвом. Тому оглядачі вважають, що Москва знову кидає цими заявами виклик Заходу й Києву, які вважають ці «референдуми» про так звану «незалежність» Донецької і Луганської республік незаконними та закликають їх просто ігнорувати.

У Комітеті виборців України заявили, що результати псевдореферендуму на Сході України – віртуальні. Про це, зокрема, заявила заступник голови Комітету виборців України Н. Линник. «Невідомо, за яким нормативно-правовим актом проводився цей референдум. Невідомо, який суб'єкт його оголошував. Непрозоро були сформовані комісії. Був не прозорий друк самих бюлетенів, їх передача до комісій і вся організація виборчого процесу. Не були надані умови для спостереження міжнародним та українським спостерігачам. Тобто всі ці цифри, які оголошують представники так званої ДНР і Луганської республіки, – віртуальні», – наголосила Н. Линник.

Раніше представник Генсека ООН С. Дюжаррік заявив, що проведення референдумів на Сході України сприяло подальшій ескалації напруженості в країні.

У свою чергу Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун закликав припинити підірвати територіальну цілісність України. «В останні тижні в Україні було багато насильства і мало діалогу. Я закликаю всіх тих, хто прагне підірвати єдність, територіальну цілісність і стабільність, негайно припинити подібні дії», – заявив Пан Гі Мун у Нью-Йорку. Він наголосив, що влада в Києві також повинна продовжувати відповідати на такі акції максимально стримано та в рамках українських законів і міжнародних принципів у галузі прав людини. «Ще є час зупинити сповзання України до повномасштабного конфлікту», – підкреслив Пан Гі Мун.

Експерти й політики, аналізуючи ситуацію, висловлюють різне бачення наслідків «референдумів». Зокрема, голова громадянської мережі «ОПОРА» О. Айвазовська заявила, що сфальсифіковані результати так званих народних опитувань, які незаконно проводили на Донеччині та Луганщині, сепаратисти

використовуватимуть як аргумент у майбутніх переговорах з українською владою. Утім, нашим політикам не варто поступатися в питанні єдності та цільності України та йти на поводу в прибічників федералізації, адже в такому разі подібні псевдореферендуми ризикують стати «звичною практикою» для будь-яких регіонів країни. «Можемо собі уявити, що буде, якщо в один момент якийсь із регіонів вирішить не платити податки або не брати участі у призові громадян України для того, щоб не служити у внутрішніх військах. Тобто будь-які подібні прецеденти можуть розцінюватися як звична практика на майбутнє, чого допустити в жодному випадку не можна», – зазначила О. Айвазовська.

Політики й експерти особливо акцентують увагу на тому, як вплинуть події, пов'язані з проголошенням ДНР і ЛНР, на відносини України й Росії. Деякі оглядачі не виключають, що псевдореферендуми спрямовані на розкол України, проголошення самостійних республік з перспективою приєднання до Росії. Утім, на переконання колишнього народного депутата України багатьох скликань Т. Чорновола, Донбас для Росії не має жодного внутрішнього значення та не викликає цікавості. «Нічого подібного як з Кримом не буде, оскільки, на відміну від Криму, Донбас для Росії сам по собі внутрішнього значення жодного не має і цікавості не викликає. Якщо Крим розкручувався як певний такий імпералістичний козир, на нього робилася ставка політична, ідеологічна тощо, то Донбас – це всього на всього депресивний регіон з неймовірним криміналітетом, з колосальними проблемами, зі страшним соціальним станом, плюс з економікою, яка абсолютно вся збиткова. На Донбасі, крім кількох буквально підприємств, немає нічого, що може цікавити Росію», – зазначив він.

Т. Чорновіл вважає, що Донбас має прожити зовсім іншу долю за російськими планами. За прикладом Придністров'я, можливо чимось подібно до Абхазії, Південної Осетії, «це мають бути території, які повинні бути вилучені з реального де-факто існування в межах Української держави і невизнані фактично ніким, у тому числі й Росією. Ці території мають бути перенасичені російськими диверсантами, військовими фахівцями так само, як і, відповідно, території, які в Придністров'ї, Абхазії й Південній Осетії», – наголосив політик.

Разом з тим він зазначив, що Донбас юридично може залишитися за Україною, а практично контролюватиметься Росією. «І в такому випадку ми матимемо тільки постійні апеляції до того, що, мовляв, які у вас проблеми, викрадають людей і українська влада відповідальна за те, що там відбувається постійний бандитизм тощо», – уточнив Т. Чорновіл.

Також у плани Росії, на його думку, входить позбавлення можливості України проводити навіть будь-яку соціальну політику. Але паралельно з тим вкладення з бюджету Росії теж не передбачається. Тобто, уточнив експерт, це буде регіон, який покине більш-менш активне населення і на його території

мають максимально розміщуватися дестабілізуючі елементи. «Росія без особливої демонстрації свого ентузіазму реагує на референдум тощо. Тобто вона й буде говорити, що ми поважаємо вибір тих людей, але поспішати визнавати не будемо», – підкреслив політик.

Подібну думку оприлюднив російський опозиційний політик Б. Немцов. Він вважає, що висловивши «повагу», а не «визнання» псевдореферендумів у Донецькій і Луганській областях президент Росії В. Путін таким чином буде всього лише прагнути до створення підконтрольної Москві Східної України за прикладом Придністров'я. «До складу Росії Донецьк і Луганськ не візьмуть. Занадто дорого. Шахти суцільно збиткові, пенсіонерів понад 2 млн і бюджетників годувати треба. А ще Крим облаштовувати. Перспектива стати Придністров'ям не повинна радувати сепаратистів. Скоро їх звинуватять у злиднях і безробітті, а не українську владу. І тоді навіть ті, хто прийшов на референдум 11 травня, зрозуміють, що їх жорстоко обдурили», – зазначив Б. Немцов.

З іншого боку, у випадку приєднання до Росії експерти також пророкують не дуже втішну долю сепаратистам. Як зазначив голова Ісламського комітету Росії Г. Джемаль, після приєднання до Росії «ополченці» на Південному сході України стануть сепаратистами й бандитами, і Москва зробить так, щоб вони не доставляли їй тих проблем, які зараз доставляють Києву.

На думку Г. Джемалю, якщо південно-східні регіони України будуть приєднані до РФ, то ставлення в Росії до тих, кого там сьогодні називають «ополченцями», різко зміниться. «Мені б хотілося східним українцям і росіянам сказати: зараз вони в російських ЗМІ ополченці, а от коли вони потраплять всередину Російської Федерації, вони точно перетворяться на сепаратистів і бандитів», – наголосив голова Ісламського комітету Росії.

На його переконання, у випадку підпорядкування сепаратистів Москві від них мало що залишиться, тому що насамперед ті сили, які нині курують дестабілізацію південно-східних регіонів, постараться, щоб ці південно-східні регіони, ставши вкрай західними регіонами Росії, не доставляли проблем. «А Москва вміє вирішувати питання з ліквідації проблем разом з тими, хто їх доставляє», – вважає Г. Джемаль.

І з цим не можна не погодитися, адже в Росії з незаконними озброєними формуваннями розправляються жорстко. Там навіть мирні акції протесту провести проблематично.

Щодо долі Донбасу, то й самі жителі цього регіону не дуже сподіваються на значну допомогу Москви. Шахтарі ж навіть готові до акцій протесту у випадку спроб приєднати Донбас до Росії. У будь-якому випадку, так заявляє голова Незалежної профспілки гірників України М. Волинець. За його словами, якщо донедавна гірники залишалися осторонь від подій, то нині заявляють про готовність повстати, якщо криза позначиться на їхніх зарплатах і сім'ях. «Тема приєднання Донбасу до Росії, яка активно просувається ополченцями,

абсолютно не враховує реалій українського вуглепрому», – вважає М. Волинець. Він наголосив, що вугілля, яке видобувають на Донбасі, не відповідає світовим стандартам. Воно споживається всередині країни. Водночас Росія постачає на територію України близько 12 млн т вугілля на рік. «Якщо ринок буде відкритий, вони просто задавлять нас більш якісним вугіллям», – пояснив М. Волинець.

Крім того, на його думку, російське вугілля дешевше, тому що воно видобувається відкритим способом. «Витрати на видобуток 1 т вугілля в Росії становлять 240–350 грн, у нас – 1600–1700. При цьому реалізується українське вугілля за ціною від 500 до 1200 грн залежно від марки», – підкреслив лідер Незалежної профспілки гірників України.

За його словами, тримати державні шахти Донбасу на плаву дають змогу дотації з бюджету. Росія ж ще 2005 р. припинила виділяти з бюджету кошти на підтримку власної вугільної промисловості. З цієї причини в російській частині Донбасу – Ростовській області – уже закрито понад 100 шахт. «Люди, які залишилися там без роботи, просто спилися. Хто міг, виїхав працювати в Кузбас або Воркуту, створивши тим самим проблеми місцевим гірникам. Ми виходили на шахтарів Кузбасу, і вони сказали, що наших гірників у себе не чекають», – підкреслив М. Волинець.

Також він зазначив, якщо сценарій реформування вуглепрому за російським зразком лобіюватимуть і далі, то гірники не залишаться осторонь. «Шахтарі піднімуться через місяць-два, коли перестануть отримувати зарплату. Це народ, який нічого не боїться. Сьогодні їх обдурили і налаштували проти центральної влади, але завтра люди розберуться. Найбільша цінність для гірника – це сім'я, а сім'ю чимось потрібно годувати», – вважає профспілковий лідер.

У свою чергу голова Донецького територіального комітету Укрвуглепрофспілки Є. Бондаренко вважає, що українська влада має знайти компроміс із шахтарями. «Росії не потрібен наш вугільний басейн, але й говорити, що ми в Європі потрібні зі своїм вугіллям, теж не доводиться», – вважає Є. Бондаренко.

За його словами, шахтарі тримаються тільки завдяки тому, що держава виконує свої функції з виплати зарплат. «Так, ми нічого доброго не чекаємо від Росії, але з безвиході дивимосся в цей бік, адже з владою у Києві не знаходимо спільної мови», – зазначив Є. Бондаренко. Щоправда, він так і не пояснив, про що домовлятися та що саме вимагають шахтарі від української влади.

Натомість донецький економіст Ю. Макогон вважає, що не тільки вуглепром, а й уся промисловість Донбасу ризикує стати «сірою» економічною зоною. «Я ніде не чув, щоб Росія хотіла приєднати до себе Донбас, у них таких “донбасів” своїх вистачає, наприклад у Кемерово або Воркуті. А якщо після деяких політичних маневрів ми станемо невизнаною республікою, то взагалі втратимо можливість вільно виходити на зовнішні ринки. Адже на експорті в регіоні побудовано 70 % всього виробництва», – наголосив експерт.

Крім того, як зазначив президент Центру антикризових досліджень Я. Жаліло, ескалація конфлікту в області відлякає потенційних інвесторів. «Донбас – це регіон, який потребує великих вкладень, щоб реструктуризувати і модернізувати промисловість. Можливостей у держави для цього немає. Це досягається сприятливим інвестиційним кліматом, але якщо раптом політична напруженість буде зберігатися, про інвестиції регіону доведеться забути, тим більше на міжнародному рівні», – резюмував експерт.

Українські експерти переконані, що обов'язково має бути знайдений компроміс, адже відокремлення Донбасу від України сильно вдарить по регіону. «У них, як і у Криму, не буде можливості продавати продукцію на зовнішніх ринках. Але в Криму виробництва – мізер, а по Донбасу відділення вдарить відчутно», – зазначив політолог О. Палій.

Те ж говорять й економісти. «Відділення від України частини – у першу чергу нелегітимно, тобто у Донбасу буде невизначений правовий статус. У такому випадку всі зовнішні відносини – під питанням. Крім того, Донбас – регіон із застарілим виробництвом, чия конкурентоспроможність у минулому», – зазначив президент Центру антикризових досліджень Я. Жаліло.

Президент Українського аналітичного центру О. Охріменко нагадав про ще одну проблему – виробничі зв'язки: «Будь-яке підприємство Донбасу пов'язано з іншими підприємствами в Україні. Відділення означає їх зупинку, а це вдарить і по населенню».

Український політолог В. Фесенко вважає, що «референдум», який сепаратисти провели на Донбасі, не тільки не розв'язує нинішньої кризи в цьому регіоні, а ще й поглиблює і загострює її. «Хоча прямих юридичних наслідків ця подія і не має, проте вона створює передумови для сепаратистського сценарію для перетворення Донбасу на нове Придністров'я або ще гірше – щось на зразок Чечні зразка 1990-х років», – зазначив політолог.

Він переконаний, існує й інший варіант, більш-менш компромісний, коли, наприклад, місцеве керівництво вирішить на підставі певної своєї самостійності домовлятися з Києвом про автономію Донбасу. Варіанти є різні. «Якщо, наприклад, місцеві еліти, той же самий Ахметов, вирішать, що ситуація зайшла достатньо далеко і треба все ж таки знайти певний компроміс з Києвом. Вони можуть спробувати відновити свій контроль над регіоном і будуть переговорною стороною, то, можливо, цей компроміс буде знайдено», – наголосив В. Фесенко.

Експерт також вважає, що розв'язання конфлікту може відбутися і в результаті виборів на території двох областей, коли сформується нове легітимне керівництво, яке зможе отримати мандат на переговори. «Але один із найгірших варіантів – перетворення на друге Придністров'я. Якщо самочинна влада через певний час затвердить себе в регіоні, вона може провести якісь свої вибори точно так, як цей “референдум”, тобто із заздалегідь відомим результатом», – зазначив В. Фесенко.

З важливою заявою щодо проголошення ДНР виступив Р. Ахметов. Його слова можна віднести і до ЛНР. Зокрема, він заявив, що Донецьку народну республіку ніхто у світі не визнає. «А структура нашої економіки – це вугільна промисловість, це металургія, це енергетика, це машинобудування, це хімічна промисловість і сільське господарство. І всі суміжні підприємства, які з цим пов'язані. Ми потрапимо під величезні санкції, ми не зможемо ні продавати, ні виробляти. Це означає зупинку виробництва, це означає безробіття, це значить бідність», – зазначив Р. Ахметов. На його думку, приєднання Донбасу до РФ не треба ні Росії, ні Донбасу.

Він зазначив, що єдиний правильний шлях – зміни до Конституції, децентралізація влади. «Це тоді, коли влада з Києва переходить у регіони. Це тоді, коли владу не призначають, а обирають. І це тоді, коли місцева влада бере відповідальність за сьогоднішнє і майбутнє перед людьми», – підкреслив Р. Ахметов.

Ця заява викликала неоднозначну реакцію. Деякі експерти, зокрема К. Бондаренко, вважають, що Р. Ахметов не настільки сьогодні сильний, щоб радикально змінити ситуацію на Донбасі. На переконання політолога, Р. Ахметов ніколи не був єдиною людиною, яка впливала на ситуацію на Донбасі. «Навіть за часів Януковича на Сході України були інтереси сім'ї та інших груп, на які Ахметов не мав впливу. Проте він має значний вплив на ряд сегментів в економіці. На його підприємствах працюють сотні людей. Тобто в Р. Ахметова є можливість впливати на ситуацію. Він вже ініціював створення спеціальних дружин, які б контролювали порядок на Донбасі та не допускали до екстремістських моментів», – зауважив політолог.

Проте, за словами К. Бондаренка, деякі олігархи, які є фаворитами нинішньої нової влади, мають великий інтерес до статків Р. Ахметова. «Тому в цій ситуації очевидно, що київський уряд стоїть перед дилеммою: чи прислухатися до Р. Ахметова й отримати союзника в його особі, чи далі йти у фарватері його ворогів, які кажуть про те, що Р. Ахметова потрібно дотиснути», – зазначив експерт. При цьому експерт не аргументує своїх висновків, не називає прізвищ згаданих «зацікавлених» «олігархів-фаворитів влади», які будемо не проти «потіснити» бізнесові позиції Р. Ахметова на Донбасі.

Водночас політолог переконаний, що Р. Ахметов зможе стабілізувати ситуацію на Сході України. «У Донбасі існує своя система понять і категорій, яка зрозуміла лише їм. Відповідно, Р. Ахметов може розмовляти з ними тією мовою, яка їм зрозуміла», – пояснив К. Бондаренко.

Він наголосив, якщо не Р. Ахметов, а інші почнуть домовлятися, то це обернеться ще більшою кількістю жертв і помилок.

З цього приводу оглядачі зауважують, що Р. Ахметов уже міг зробити більше для стабілізації ситуації, проте тривалий час мовчав, а криза поглиблювалася. Не зовсім зрозумілими є й останні дії Р. Ахметова, зокрема підписання компаніями групи «Метінвест», основним акціонером якої є СКМ

Р. Ахметова, із так званою Донецькою народною республікою меморандуму про порядок і безпеку. Він був підписаний 15 травня в Маріуполі з ініціативи керівників металургійних комбінатів ім. Ілліча та «Азовсталь» і міського штабу «народної дружини».

Під документом – підписи гендиректорів ММК ім. Ілліча й «Азовсталі» Ю. Зінченка та Е. Цкитішвілі, міського голови Ю. Хотлубея, в. о. начальника міського управління внутрішніх справ О. Моргуна, «лідера прихильників ДНР» у Маріуполі Д. Кузьменка, а також представників громадських організацій Маріуполя.

За інформацією ЗМІ, у меморандумі закріплені спільні ініціативи щодо забезпечення громадської безпеки в Маріуполі та пропозиції до київської влади. Зокрема, київську владу просять прибрати військові блокпости з доріг. «Порядок на в'їздах до Маріуполя має забезпечувати міська міліція за підтримки народної дружини», – сказано в меморандумі, текст якого наводять у «Метінвесті».

У меморандумі наголошується на повній відмові від насильства та міститься заклик до роззброєння будь-яких збройних формувань, що з'явилися в місті на хвилі протесту. «Лідери ДНР, народні дружини, міліція забезпечують у Маріуполі відмову від будь-яких незаконних дій (насильство, захоплення будівель, застосування зброї)», – ідеться в документі.

Коментуючи підписання меморандуму, гендиректор ММК ім. Ілліча, керівник міського штабу «народної дружини» Ю. Зінченко заявив: «Ми всі пам'ятаємо, що сталося 9 травня. Наша головна мета – уникнути подібних подій у майбутньому й повернути до Маріуполя мир і порядок».

За словами гендиректора комбінату «Азовсталь» Е. Цкитішвілі, «розпочався нормальний діалог і сьогодні він триває».

У свою чергу ініціатор «Інформаційного спротиву» Д. Тимчук вимагає від правоохоронних органів дати правову оцінку такій діяльності структур, підконтрольних Р. Ахметову, яка вказує на співпрацю з тими, кого центральна влада визнала терористами.

Політолог С. Таран вважає негативом визнання Р. Ахметовим так званої ДНР. Так він прокоментував підписання меморандуму про порядок і безпеку на Донбасі. «Ставлення до цього меморандуму dvojake. З одного боку, Р. Ахметов визнає таке терористичне утворення. З іншого – у цьому меморандумі є чітка вимога до незаконних угруповань щодо роззброєння. Тому якщо станеться так, що його виконають, усе закінчиться здачею зброї, принаймні в Маріуполі. Це вже буде крок до стабільності», – зазначив експерт.

За словами політолога, Р. Ахметов намагається бути миротворчою третьою силою, тому пробує лавірувати між центральною владою та сепаратистами. «Раніше роль Р. Ахметова на Донбасі була визначальною. Але він загрався. Хотів вберегти корупційні схеми. Зараз його вплив залежить від регіону. Наприклад, на півночі Луганської області роль Р. Ахметова ніяка. У Донецьку

знизилася, тому що там зараз багато сепаратистів, які мають зброю. Р. Ахметов намагається зберегти свій вплив. Але так, як раніше, уже не буде. Тоді всі намагалися йому догодити. Тепер він цим займається. Максимум, що він може зробити, це стабілізувати ті райони, де має підприємства», – зауважив С. Таран.

Тим часом представники ДНР записали ультимативне звернення до Р. Ахметова, у якому відкрито запропонували або підтримати ДНР, або, у разі відмови, «його на Донбасі не буде».

Це ще раз засвідчує, що ситуація на Донбасі виходить з-під контролю й тільки спільними зусиллями влади та місцевих еліт можна вирішити глибоку кризу. Що й намагаються робити політики. Було проведено два круглі столи, на яких намагалися знайти шляхи виходу з кризи. Якщо перший круглий стіл, який відбувся в Києві, завершився лише звинуваченнями політиків один одного, то другий, який відбувся в Харкові, був більш продуктивним і з'явилася надія на те, що буде знайдено шляхи для примирення. Але залишається найбільша проблема – озброєні бойовики, останні заяви яких говорять про те, що йти на компроміс вони не готові (*МЗС: «Референдумом» намагаються приховати реальні настрої* // <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/11/7025022>. – 2014. – 11.05; *Польща: «Референдуми» в Україні поглиблюють напруження у Східній Європі* // <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/11/7025017>. – 2014. – 11.05; *Кремлю сподобався фарс із «референдумами» в Україні (європейська преса)* // <http://www.pravda.com.ua/inozmi/svoboda/2014/05/13/7025163>. – 2014. – 13.05; *В Росії надіються, що Київ все таки признає «референдуми»* // http://politics.puls.kiev.ua/country_policy/242122.html. – 2014. – 13.05; *КВУ: Результати так званого «референдуму» на Сході України – віртуальні* // <http://btbtv.com.ua/uk/news/2120-kvu-rezultati-tak-zvanogo-referendumu-na-skhodi-ukrayini-virtualni>. – 2014. – 13.05; *Т. Чорновіл: Росія не візьме до свого складу Донбас* // <http://www.unn.com.ua/uk/exclusive/1341348-rosiya-ne-vizme-do-svogo-skladu-donbas-t-chornovil>. – 2014. – 12.05; *Сфальшовані результати «референдуму» сепаратисти використовують у переговорах із владою* // <http://www.unn.com.ua/uk/exclusive/1341348-rosiya-ne-vizme-do-svogo-skladu-donbas-t-chornovil>. – 2014. – 12.05; *Шахтери грозять восстанием, если Донбас достанется России* // http://cripo.com.ua/?sect_id=10&aid=174727. – 2014. – 13.05; *А. Яценюк: Ключ зі стабілізації ситуації на сході – у Москві* // http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247291727. – 2014. – 13.05; *Сепаратистський «референдум» може перетворити Донбас на Чечню зразка 90-х* // <http://btbtv.com.ua/uk/news/2124-separatistskiy-referendum-mozhe-peretvoriti-donbas-na-chechnyu-zrazka-90-kh-politolog>. – 2014. – 13.05; *Ахметов: є чотири сценарії подій для України і Донбасу* // <http://gazeta.ua/articles/politics/ahmetov-ye-chotiri-scenariyi-podij-dlya-ukrayini-i-donbasu/557754>. – 2014. – 15.05; *Ахметов зможе вирішити ситуацію у*

Донбасі // http://gazeta.ua/articles/politics/_ahmetov-zmozhe-virishiti-situaciyu-u-donbasi-ekspert/557903. – 2014. – 15.05; Компанії, підконтрольні Ахметову, підписали меморандум із ДНР // <http://www.pravda.com.ua/news/2014/05/16/7025496>. – 2014. – 16.05; Ахметов намагається усім догодити // http://gazeta.ua/articles/politics/_ahmetov-namagayetsya-usim-dogoditi-ekspert/558146. – 2014. – 16.05).

Економічний ракурс

С. Кулицький, старш. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. екон. наук

Проблеми реверсних поставок газу в Україну в контексті тенденцій розвитку європейського газового ринку

1. Про організацію реверсних поставок газу в Україну

Нинішнє безпрецедентне погіршення російсько-українських відносин з усією гостротою поставило на порядок денний проблеми забезпечення газом вітчизняної економіки. Адже керівництво Росії вкотре вдається до використання поставок газу в Україну як до інструменту тиску на Українську державу. Причому цей тиск набув надзвичайно жорсткого характеру, а форми його постійно змінюються.

Недружня політика Росії об'єктивно штовхає Україну до термінового розв'язання проблем забезпечення газом вітчизняної економіки, включаючи диверсифікацію поставок газу в нашу країну. До того ж під впливом ряду геоекономічних і геополітичних факторів ці проблеми значною мірою набувають міжнародного характеру. Зокрема, українська криза, наголошують оглядачі ЗМІ, яскраво продемонструвала, що Європа певною мірою стала заручником Росії, яка використовує газ як зброю тепер, по суті, не лише проти України. Адже у 2013 р. частка російського «Газпрому» на європейському ринку газу зросла майже до 30 % проти близько 26 % у 2012 р. Протягом 2013 р. «Газпром» поставив до Європи 161,5 млрд куб. м, що на 16 % більше, ніж у 2012 р. Минулого року російський монополіст, судячи з повідомлень деяких ЗМІ, забезпечував 64 % від загального обсягу імпорتنних поставок газу до Європи. Щоправда, у ЗМІ наводяться й дещо інші дані, згідно з якими у 2013 р. частка російського «Газпрому» на ринку газу Європейського Союзу становила 27 %, Норвегії – 23 %, країн Північної Африки – 8 %, а скраплено-

го природного газу (переважно азійського походження) – 9 %. Решту – 33 % – потреб ЄС покриває за рахунок власного видобутку природного газу. Наведені вище статистичні розбіжності пов'язані з питаннями обліку як обсягів потоків газу на європейському газовому ринку, так і з питаннями обліку відносин власності на цьому ринку через їхню доволі складну, нерідко багаторівневу структуру. Однак з наведеного вище в будь-якому випадку випливає, що проблема забезпечення української економіки газом, включаючи диверсифікацію його поставок в Україну, органічно переплітається з проблемами енергетичної безпеки Європи. У Європейському Союзі це, мабуть, добре відчули не тільки політики та чиновники. І в цьому принципова відмінність нинішньої ситуації на євразійському (а не лише європейському) газовому ринку від аналогічних ситуацій російсько-українського газового протистояння, що складалася в попередні роки.

Причому розв'язання проблем забезпечення української економіки газом має як короткотермінові, так і довготермінові аспекти. У короткотерміновому плані найрадикальнішим засобом послаблення залежності України від поставок природного газу з Росії є організація аналогічних поставок через західний кордон Української держави з території європейських країн. Потенційно існує чотири напрямки таких реверсних поставок газу в Україну, які різняться між собою за пропускними потужностями газопроводів, – через Польщу, Словаччину, Угорщину та Румунію.

За повідомленнями різних ЗМІ, загальна пропускна спроможність реверсного напрямку поставок природного газу в Україну з боку Польщі становить 1,5–1,6 млрд куб. м на рік, з боку Словаччини – 30 млрд куб. м на рік, з боку Угорщини – 5,5–6 млрд куб. м на рік, з боку Румунії – 1,5–1,8 млрд куб. м на рік. Причому збільшення потужностей для реверсних поставок газу в Україну певним чином знижує потужності аверсних поставок газу з України у європейські держави. Хоча за нинішнього рівня завантаженості експортних потужностей української газотранспортної системи таких проблем, мабуть, очікувати не варто. Водночас потенціал реверсних поставок газу в Україну може бути реалізований лише в разі поєднання дії технічних, економічних, політичних і правових чинників. Тривалий час українській стороні взагалі не вдавалося організувати реверсні поставки газу з території європейських країн. І хоча проти реверсних поставок газу в Україну традиційно виступала Росія, але певний практичний досвід таких поставок з території Польщі Українська держава все-таки вже має. Так, між німецькою компанією RWE і «Нафтогазом України» раніше вже було укладено рамкову угоду про постачання до 10 млрд куб. м палива на рік з її європейських обсягів. Щоправда, з економічних причин (співвідношення цін на газ від RWE і «Газпрому») зазначена угода не була реалізована в повному обсязі.

Однак нині постало питання про значно масштабніші обсяги реверсних поставок, які б могли служити альтернативою традиційним поставкам природ-

ного газу в Україну, що здійснюються «Газпромом», саме через погрози російської сторони вдатися до газової блокади нашої держави. У результаті ідея організації реверсних поставок газу в Україну останніми місяцями отримала відповідну підтримку з боку США і Європейського Союзу й перейшла в площину практичних міжнародних переговорів. Це певним чином вплинуло й на газову політику Росії по відношенню до України. Хоча при цьому російська сторона продовжує різнопланову дипломатичну діяльність з протидії практичній реалізації реверсу природного газу в Україну.

Тим часом, за повідомленнями ЗМІ, 15 квітня почалися реверсні поставки газу німецькою RWE в Україну. Вони здійснюватимуться на основі п'ятирічного рамкового договору, який був підписаний у травні 2012 р. між «Нафтогазом» і RWE Supply & Trading. НАК «Нафтогаз України» 15 квітня, у перший день відновлення реверсних поставок газу через територію Польщі, імпортувала близько 3,9 млн куб. м природного газу. Про це говорять дані оперативного моніторингу Gaz-System SA, газотранспортного оператора Польщі. З 1 травня нинішнього року було відновлено реверсні поставки газу в Україну з території Угорщини, які було припинено в кінці грудня 2013 р. Причому в серпні – вересні 2013 р. максимальні обсяги щодобового імпорту газу через Угорщину сягали 9 млн куб. м. Нині імпортні поставки здійснюються на адресу НАК «Нафтогаз України».

Утім, ще на початку квітня, за повідомленням міністра енергетики та вугільної промисловості Ю. Продана, Україна отримала підтвердження від операторів газотранспортних систем Польщі та Угорщини про можливість поставок в країну за реверсною схемою близько 20 млн куб. м природного газу на добу. У річному ж обчисленні потужність нинішніх реверсних напрямків поставок природного газу в Україну з Польщі та Угорщини становить близько 7,2 млрд куб. м. При цьому, щоб збільшити можливості імпорту з Польщі, підкреслюють фахівці, потрібно будувати додатковий газопровід.

Поряд з цим, за повідомленням ЗМІ, з 1 травня в Україну пішов імпортний газ з території Угорщини. 14 травня НАК «Нафтогаз України», за словами голови правління цієї компанії А. Коболева, підписала контракт, який дає змогу значно збільшити поставки газу в Україну з території Угорщини, починаючи з 21 травня. Компанії, з якою укладено цей контракт, А. Коболев не назвав. Оглядачі ЗМІ у зв'язку з цим згадують, що нині газ в Україну за реверсним маршрутом постачає німецька RWE, а інтерес до таких поставок нещодавно проявляла італійська ENI.

Компанія Transgaz, яка керує газотранспортною системою Румунії, заявила, що не зможе забезпечити значні обсяги реверсних поставок газу в Україну до 2016–2017 рр. У надзвичайному випадку Румунія зможе забезпечити лише незначні обсяги поставок газу до Української держави, які становитимуть менше 1 % внутрішнього виробництва, через газопровід Сегед – Арад. У повідомленні компанії наголошується, що пріоритет для неї на сьогодні – це

будівництво газопроводу Яси – Унгени, який забезпечить постачання газу з Європейського Союзу до Молдови. Нині Молдова на 100 % залежить від газових поставок з Росії, щорічно купуючи близько 3,1 млрд куб. м.

Особливо наочно міжнародний характер проблеми поставок природного газу в Україну з території європейських країн проявився в питанні організації реверсних поставок газу через територію Словаччини. Доволі довго, якщо судити з повідомлень ЗМІ, оператор словацької ГТС компанія Eustream a.s. не могла дійти згоди з українською стороною про умови організації та обсяги реверсних поставок газу в Україну. При цьому, за словами вітчизняного міністра енергетики та вугільної промисловості Ю. Продана, словацька сторона заявила, що питання полягає в законодавчій і договірній сфері. У ЗМІ наводилися слова міністра економіки Словаччини Т. Малатінські, що «обов'язковим є стандартний спосіб підготовки реверсу відповідно до правил законодавства ЄС, за якого не має бути порушене виконання попередніх зобов'язань компанії Eustream a.s., пов'язаних із транспортуванням газу через Словацьку Республіку». Саме ці обставини заважають використовувати потужності словацької ГТС, законтрактовані російським «Газпромом» на довготерміновій основі (а це – чотири газогони), для реверсу газу в Україну. Адже Словаччина у 2008 р. підписала з «Газпромом» 20-річні контракти на поставку й транзит газу з гарантією прокачування не менше 50 млрд куб. м на рік на умовах ship-or-pay.

Крім того, як уже неодноразово писало DT.UA, словацькі фахівці з Eustream формально хоч і не заперечували проти реверсу, але виставляли вимогу повного дотримання matching-процедур (механізму погодження поставок). Суть їх полягає в тому, щоб газотранспортні оператори (тобто Eustream a.s. й «Укртрансгаз») погоджували в обов'язковому порядку так звані шиперкоди (shipper code pairs), які мають бути відомі обом операторам і «розшифровують» не лише загальні об'єми транспортованого газу, а й конкретних продавця й покупця цього газу. Ці коди Україна може отримати тільки від російського «Газпром експорту» (власника газу). З відомих причин він їх не надає «Укртрансгазу» й надавати не має намірів. Також оглядачі деяких ЗМІ, звертаючи увагу на багаторівневу й не зовсім прозору структуру власності Eustream, припускають можливість певного (часткового) контролю за діями цієї словацької компанії з боку російського «Газпрому» і через систему відносин власності (*Дзеркало тижня. – 2014. – № 32. – С. 1, 9*).

Наведені вище складні міжнародні відносини призвели до того, що останнім часом переговори щодо реверсних поставок газу в Україну через Словаччину відбувалися в тристоронньому форматі, тобто за участі Європейського Союзу. У результаті цих переговорів Україна й Словаччина 28 квітня підписали меморандум про реверсне постачання газу. За даними «Укртрансгазу», цей документ передбачає два варіанти поставок газу. Перший, так званий «малий реверс», дасть змогу розпочати прокачування в Україну 22 млн куб. м га-

зу на добу трубопроводом Вояни – Ужгород, який простоє. Реверсні поставки газу в Україну через Словаччину розпочнуться в серпні. До жовтня ж цього року газопровід Вояни – Ужгород, через який здійснюватимуть реверс, завантажать на повну потужність. Про це повідомляє прес-служба словацького оператора ГТС Eustream a.s. За даними ЗМІ, із жовтня реверсні поставки газу в Україну здійснюватимуться в об'ємі, еквівалентному 3,2 млрд куб. м газу на рік. У 2015 р. поставки газу за цим реверсним маршрутом можуть збільшитися до 10 млрд куб. м. При цьому ЗМІ наводять слова Прем'єр-міністра України А. Яценюка про те, що після певних досліджень кількість поставок газу може бути збільшено. Він також додав, що разом з підписаним меморандумом були підписані й усі технічні документи з цього питання. Щоправда, як наголошує кореспондент «Дзеркала тижня», «якщо словаки відкриють реверс для України з Європи в червні, то “Нафтогаз” сподівається одержати 7–10 млрд куб. м газу за значно меншою ціною, ніж сьогодні оголошує “Газпром” (близько 500 дол. за 1 тис. куб. м)» (*Дзеркало тижня. – 2014. – № 16. – 17. – С. 9*).

«Великий реверс» (другий варіант поставок газу), на якому наполягала Україна, для своєї реалізації вже потребує переговорів із «Газпромом». Цей варіант організації реверсу передбачає постачання палива однією з недозавантажених гілок трубопроводу, якою Росія транспортує свій газ до країн Європейського Союзу. Цей маршрут дає змогу прокачувати до 30 млрд куб. м газу на рік, що зведе фактично до нуля закупівлю Україною російського газу. Цілком закономірно очікувати, що «Газпром» без будь-яких умов своєї згоди на реалізацію цього варіанта реверсних поставок газу в Україну в повному обсязі не дасть. Адже це означає не лише втрату українського газового ринку, а, що не менш важливо, і втрату Росією потужного економіко-політичного важеля впливу на Україну взагалі.

Однак, як вважає экс-начальник управління із зв'язків з громадськістю НАК «Нафтогаз України», експерт з питань енергетики В. Землянський, підписання меморандуму про реверсні поставки газу до України не зобов'язує Словаччину до будь-яких конкретних дій. На його думку, словацькій стороні «це не зовсім вигідно і цікаво». Важливо те, як меморандум реалізовуватиметься. Зокрема, чи буде підписано договір про об'єднання газотранспортних систем. Це було б індикатором того, наскільки цей меморандум ефективний, вважає В. Землянський. На думку ж колишнього радника Президента України з енергетичних питань Б. Соколовського, підписаний 28 квітня 2014 р. меморандум між Україною та Словаччиною не є договором чи контрактом, а тому лише вказує на наміри сторін і може ніколи не виконуватися. Але не можна применшувати його значущості і визначної ролі як аргументу (вкупі з договорами з Польщею та Угорщиною) у газовій суперечці з Росією. Зокрема, стосовно перегляду контрактів 2009 р., вважає експерт.

Обговорюють питання реверсних поставок газу з території держав, які є членами ЄС, в Україну й російські аналітики. Зокрема, як підкреслює

аналітик компанії «Сбербанк СІВ» В. Нестеров, нещодавно «Газпром» підписав із Словаччиною угоду про довгострокові поставки газу. Також нещодавно Словаччина пропонувала Росії укласти довгострокову угоду на постачання нафти, і тому словацька сторона зовсім незацікавлена сваритися з «Газпромом». За таких обставин у Словаччині дуже обережно підходять до цього питання реверсних поставок газу в Україну, вважає він.

Водночас російські експерти дотримуються думки, що конфлікту не уникнути, незважаючи на акуратність Братислави. Москві дійсно може не сподобатися угода Словаччини й України, визнають експерти. «З юридичної точки зору причепитися, швидше за все, буде ні до чого, – зауважує партнер консалтингової компанії Rusenergy М. Крутіхін. – Але галасу буде, звичайно, багато». За словами експерта, одна справа, коли Україна відбирає газ до того, як він перетне кордон із Словаччиною, і зовсім інша – коли газ вертається в Україну вже по словацькій трубі. Тоді російській стороні вже важко знайти привід для претензій. Хоча «Газпрому» є за що поборотися, тому без уваги газовий маневр України він не залишить. Здавалося б, 10 млрд куб. м газу в рік – не так багато. Але, говорить М. Крутіхін, словацький реверс цілком може ще більше підірвати позиції «Газпрому» в Україні. «Російський газовий концерн втратив український ринок. Найбільший клієнт, якого треба було пестити й плекати, перетворився на супротивника», – розмірковує російський експерт. Адже Україна шукає заміну російському газу не тільки в Словаччині, але й у Польщі та Угорщині.

Зі свого боку В. Нестеров нагадав, що Україна вже почала одержувати від Німеччини реверсивний газ через Польщу. Адже Європейський Союз раніше вже домігся від «Газпрому» зняття обмежень на перепродаж російського газу. Коли для України були скасовані всі газові пільги, українська сторона вирішила знайти інше джерело дешевого газу. Німеччина одержувала від «Газпрому» паливо за нижчою ціною, ніж Україна. Однак у Німеччині утворювалися надлишки газу, від яких вона не могла відмовитися, тому що тоді довелося б сплачувати «Газпрому» штрафи. Було вирішено перепродувати зайвий газ на більш вигідних умовах Україні. Хоча поки що рано говорити про те, що Україна заощадить завдяки реверсу газу великі суми коштів, відмовляючись від російських поставок. Водночас, на думку В. Нестерова, реверс газу в Україну почасти може бути вигідний самому «Газпрому», оскільки ризики неплатежів української сторони перекладаються частково вже на європейських постачальників.

Однак російські посадовці вочевидь не вбачають ніякої вигоди «Газпрому» від реверсних поставок газу в Україну. Так, російський міністр енергетики О. Новак заявив, що Росія намагатиметься припинити організований Україною реверс газу з Європи. «Ми залишаємо за собою право обговорювати це питання і звертатися в різні судові інстанції», – пояснив він. При цьому російський міністр додав, що під час тристоронніх переговорів РФ, ЄС і

України, що відбулися 2 травня у Варшаві, питання реверсних поставок газу в Україну не обговорювалося.

Водночас вельми знаковою можна вважати квітневу заяву голови правління італійської корпорації ENI П. Скароні в інтерв'ю італійському телеканалі RAINews про те, що компанія ENI розглядає можливість допомогти Україні з поставками газу. За словами П. Скароні, така ініціатива є наслідком його недавньої зустрічі в Києві з міністром енергетики та вугільної промисловості Ю. Проданом. Під час переговорів ішлося про послаблення залежності України від російського «Газпрому». Як пояснив П. Скароні, найближчим часом ENI може прийняти рішення про постачання надлишкового газу в Україну через близькі до неї європейські країни. Це може бути Словаччина, з якою Київ підписав меморандум про реверсні поставки газу в Україну. ENI ставить собі за мету прокачувати в Україну щорічно понад 3 млрд куб. м газу.

Пікантність цієї заяви полягає не лише в тому, що Італія імпортує з Росії майже 30 % природного газу, купуючи решту в країнах Північної Африки та Північної Європи, а й у тому, що італійська корпорація ENI є давнім діловим партнером російського «Газпрому» з реалізації проектів з прокладання газопроводів і купівлі російського газу. Як бачимо, навіть такий традиційний партнер «Газпрому» на європейському газовому ринку абсолютно не поділяє позиції російського газового монополіста щодо реверсних поставок газу в Україну з території європейських країн. А це – вельми символічно.

Якщо підсумувати розглянуті вище можливості реверсних поставок газу в Україну, то нинішнього року сукупний об'єм таких поставок може становити близько 11 млрд куб. м. У 2015 р. сукупні об'єми реверсних поставок газу в Україну можуть сягнути 17–18 млрд куб. м, а можливо, і більше. Це, звичайно, менше, ніж об'єми українських закупівель газу в «Газпрому», і цілком можливо, що Україні в нинішньому та наступному роках доведеться купувати певні об'єми газу в Росії. Причому певною мірою нарощування поставок газу в Україну від інших постачальників, ніж «Газпром», залежить від реалізації національного проекту «LNG Україна» – створення інфраструктури постачання скрапленого газу в Україну». Зокрема, ідеться про пошук можливостей оренди на деякий час українською стороною плавучого терміналу з регазифікації скрапленого природного газу (СПГ). Звичайно, це питання потребує окремого докладного аналізу. Однак досить тривожні тенденції для комерційних інтересів російського «Газпрому» в Україні вже цілком очевидні.

Недарма зі свого боку незалежні російські експерти роблять висновок: коли, замість питань економічної доцільності, у міждержавних економічних відносинах на перший план «виходять» енергополітичні міркування, вигода окремих учасників цих відносин зовсім неочевидна, зате збитки можуть понести всі їхні учасники. З цієї думкою важко не погодитися. Тобто предметом подальших переговорів НАК «Нафтогаз України» з «Газпромом» у цьому на-

прямі можуть бути якісь компромісні одночасно для України та Росії варіанти розв'язання нинішньої газової кризи. Причому за нинішніх обставин українській стороні, мабуть, було б доцільно пов'язувати шляхи розв'язання газових суперечностей з Росією з поставками в Крим води та електроенергії з континентальної України. Насамперед ідеться про монопольну ціну зазначених ресурсів як відповідь на монополізм «Газпрому». Крім того, цілком закономірно, що пошуки українсько-російського газового компромісу відбуватимуться вже не у двосторонньому, а у більш широкому міжнародному форматі.

2. Проблеми й тенденції розвитку європейського газового ринку

Загроза гострого міжнародного економіко-політичного конфлікту обумовлена спробою Росії вкотре використати поставки газу як інструмент політичного тиску на інші держави, насамперед на Україну, наочно виявила взаємозалежність учасників європейського газового ринку в трикутнику Росія – Україна – Європа. Конкретні прояви цієї залежності на сторінках «Дзеркала тижня» (2014. – № 14. – С. II) проаналізував Л. Уніговський. Офіційні особи, наголошує він, кажуть, що є пряма небезпека припинення не лише поставок газу в Україну, а й транзиту російського газу територією України в Європу. Причому «у 2013 р. через нашу територію було прокачано близько 86 млрд куб. м російського газу... Це 53,3 % від усього експорту російського газу в Європу, або 37,8 % від усього імпорту європейськими країнами – членами Організації економічного співробітництва та розвитку, у тому числі Туреччиною. Чи зможе Росія відшкодувати ці втрати?

Згідно з російськими даними ..., частину цих втрат можна відшкодувати за рахунок дозавантаження «Північного потоку» (у 2013 р. його було завантажено на 41%, тобто ним транспортували 22,8 млрд куб. м), а саме: близько 30 млрд куб. м. Але це за умови, що Європейська комісія дасть дозвіл на 100-відсоткове завантаження газопроводів NEL і OPAL. Інші газопроводи, що з'єднують Росію з європейськими країнами та не проходять територією України, працюють майже зі 100-відсотковим завантаженням. Тож 56,0 млрд куб. м у річному обчисленні втраченого транзиту навіть теоретично протягом 2014 р. й до кінця 2015 р. буде неможливо відшкодувати.

Постає запитання: чи зможе Європа заповнити цей об'єм? У зв'язку з теплою зимою в європейських сховищах природного газу станом на 1 квітня 2014 р. залишилося близько 37 млрд куб. м. Трубопровідні потужності з Північної Африки недозавантажені, а європейські термінали регазифікації працювали у 2013 р. із середнім рівнем завантаження близько 40 %. Це говорить про те, що частково цю втрату можна компенсувати, але пошук додаткових ресурсів буде дуже непростою справою». Також у ці терміни, на думку Л. Уніговського, нереально говорити про поставку скрапленого північноамериканського газу. Хоча, за словами деяких фахівців, великі міжнародні

експортери скрапленого природного газу, насамперед Катар, можуть запропонувати потенційним покупцям доволі значні обсяги цього товару.

Водночас слід визнати, що теза зазначеного автора про те, що недопоставка «російського природного газу призведе до істотного збільшення його вартості для багатьох європейських споживачів (за рахунок залучення дорожчого скрапленого газу)», має під собою доволі вагомі підстави. Питання лише в тому, чи прагнутиме Росія до скорочення поставок свого газу до Європи, враховуючи очікуване погіршення стану її економіки.

В Україні ж, вважає Л. Уніговський, у короткостроковому плані заповнити втрату 25 млрд куб. м російського газу, у разі припинення його поставок в Українську державу й транзиту через вітчизняну газотранспортну систему до Європи, буде неможливо. Адже зниження об'ємів поставок російського газу в Європу призведе до «ресурсного голоду» (попит перевищуватиме пропозицію), а тому його реверс в Україну стане дуже проблематичним. Тобто що менший транзитний потік, то нижчі можливості для реверсу газу з Європи в Україну.

Тому в короткостроковому плані (один-два роки) Л. Уніговський робить такі висновки:

- Росія не зможе повністю замінити за рахунок інших маршрутів обсяг транзиту через українську газотранспортну систему, що призведе як до зниження валютної виручки, так і до зриву контрактних зобов'язань перед європейськими споживачами;
- Україна не зможе відшкодувати за рахунок реверсу весь потрібний обсяг імпорту з Росії;
- Європа в разі зниження експорту з Росії зіштовхнеться з підвищенням ціни на природний газ.

Це, на думку автора, говорить про те, що три зазначені сторони приречені домовлятися. Однак варто зупинитися на конкретних характеристиках ситуації на європейському – чи навіть євразійському – газовому ринку, що впливатимуть на перебіг переговорів і тісно пов'язані з перспективами реверсних поставок газу в Україну з Європи. При цьому не варто забувати, що зміни ситуації на цьому макрорегіональному газовому ринку в короткотерміновому періоді будуть результатом домовленостей, коли сторони переговорів прагнутимуть реалізувати свої стратегічні довготермінові цілі.

Як зазначалося вище, на сучасному етапі ЄС об'єктивно виступає як союзник України в газових відносинах з Росією, відстоюючи при цьому, звичайно, свої інтереси. Суть останніх полягає в забезпеченні енергетичної безпеки ЄС на основі функціонування конкурентного газового ринку. ЄС прагне досягти цього за умов поставок достатніх об'ємів газу за одночасної диверсифікації джерел і маршрутів його доставки та розвитку загальноєвропейської, тобто в масштабах ЄС, інфраструктури з доставки та зберігання газу. Тобто об'єми реверсних поставок газу з території країн ЄС в Україну в короткотерміновому

та довготерміновому плані тісно пов'язані із забезпеченістю європейських країн ресурсами газу, диверсифікацією джерел і маршрутів доставки газу до європейських споживачів і ціновою ситуацією на європейському газовому ринку.

Як зазначалося вище, минулого року російський «Газпром» збільшив об'єми поставок і свою частку на європейському газовому ринку за одночасного скорочення поставок газу на європейський ринок з Катару (на 20,7 % – до 24,8 млрд куб. м) та Алжиру (на 18,5 % – до 37,9 млрд куб. м). Враховуючи згадану вище недозавантаженість потужностей європейських терміналів з регазифікації та трубопровідних потужностей із транспортування газу з Північної Африки до європейських країн, неросійські постачальники газу певною мірою могли б компенсувати скорочення поставок російського газу до Європи. Адже приблизно 2/3 минулорічного приросту експорту російського газу до Європи покривали відповідне минулорічне скорочення експорту в цей макрорегіон газу з Алжиру та Катару. До того ж, крім двох зазначених країн, й інші експортери газу з Північної Африки та Близького Сходу можуть певною мірою збільшити постачання цієї сировини до Європи. Щоправда, за повідомленнями деяких ЗМІ, представники двох потужних європейських виробників газу – Норвегії та Нідерландів – заявили, що не зможуть значно збільшити поставки газу на європейській або почати забезпечувати Україну газом у разі припинення поставок російського газу в Україну.

Щоправда, згідно з деякими наведеними в ЗМІ даними з посиланням на західних експертів, наявна інфраструктура європейського газового ринку дає змогу збільшити поставки газу з Норвегії на 20 млрд куб. м газу на рік – до 60 млрд куб. м. Видобуток газу на найбільшому в Європі Гронінгенському газовому родовищі в Нідерландах може бути збільшено із 43 млрд до 60 млрд куб. м газу на рік. Хоча зазначене вище потенційне нарощування поставок до ЄС газу неросійського походження далеко не завжди зможе компенсувати скорочення поставок у цей макрорегіон газу з Росії, якщо таке станеться.

Отже, у контексті зазначеного вище, постає цілком логічне запитання чи прагнучим сама Росія до скорочення об'ємів поставок свого газу до Європи, враховуючи очікуване погіршення стану її економіки. Так, в останню декаду квітня міжнародне рейтингове агентство Standard&Poor's (S&P) погіршило довготерміновий рейтинг Російської Федерації за зобов'язаннями в іноземній валюті з «ВВВ» до «ВВВ-», тобто до останнього ступеня інвестиційного рівня. Прогноз за довготерміновими рейтингами Російської Федерації «негативний». Трохи пізніше (S&P) знизило довготермінові кредитні рейтинги п'яти російських компаній, серед яких «Газпром», «Роснефть», «Транснефть».

Водночас треба враховувати, що прибуток російського концерну «Газпром» за 2013 р., обчислений за міжнародними стандартами фінансової звітності, скоротився на 7 % – до 1,139 трлн р. При цьому виторг від продажу

газу в Європу та інші країни за винятком мит збільшилася на 14,5 % – до 1,683 трлн р. завдяки росту продажів на 15,4 % – до 174,3 млрд куб. м. Однак виторг від продажу газу в країни колишнього Радянського Союзу зменшився на 20,6 % через зниження середніх розрахункових цін на 10,4 % – до 8,5 тис. р. і падіння об'ємів продажів у натуральному вираженні до 59,4 млрд куб. м з 66,1 млрд куб. м у 2012 р. Об'єм продажів газу в РФ також упав на 8,3 %, але завдяки збільшенню ціни газу на внутрішньому ринку виторг від його продажів у РФ зріс на 4,4 % до 794,349 млрд р. З іншого боку сума чистого боргу «Газпрому» на кінець 2013 р. становила 1,112 трлн р., збільшившись протягом року на 4 %. Як пояснює компанія, її борг збільшився у зв'язку із залученням нових довгострокових позик, а також зростанням курсів долара та євро до російського рубля. А «Газпром», як добре відомо, є потужним донором російського державного бюджету.

Іноземні оглядачі вважають, що економічна ситуація в Росії погіршується на тлі відтоку капіталів з країни та відсутності в інвесторів бажання вкладати гроші в російську економіку. Про це сьогодні пише німецьке видання Die Welt посилаючись на реакцію банків і світових кредиторів на воєнну агресію Кремля проти України. Причому доволі болючим питанням для економіки Росії є борги. Більше третини російських фінансових зобов'язань номіновані у доларах США і євро. У цілому російська держава винна 60 млрд дол., а ще понад 600 млрд дол. іноземним кредиторам винні російські компанії. Причому валютні резерви (440 млрд дол.) менші від заборгованості, яку, правда, треба погашати протягом цілого ряду наступних років. Утім, Центральний Банк Росії з початку нинішнього року активно витрачає свої валютні резерви на підтримку рубля.

Звичайно, нинішній стан економіки Росії далекий від катастрофічного. Однак, враховуючи перелічені вище негативні тенденції розвитку російської економіки в цілому і фінансово-економічного стану «Газпрому» зокрема, малоймовірно, щоб російська сторона, попри деякі доволі провокативні заяви російських високопосадовців, добровільно прагнула б найближчими роками зменшити об'єми продажу свого газу на європейському ринку. Щоправда, скорочення об'ємів поставок російського газу на європейський ринок може призвести до деякого зростання цін на нього, принаймні до того часу, поки не буде повністю компенсоване іншими експортерами цього товару. Водночас скорочення експорту російського газу негативно позначиться й на доходах російського державного бюджету та російській економіці в цілому. Тим більш, що на появу великих альтернативних ринків збуту російського газу Росії, й зокрема в Азії, не лише в короткотерміновій перспективі, а, мабуть і у середньотерміновій перспективі (три-п'ять років) розраховувати не варто.

У цьому контексті доволі симптоматичним є повідомлення ЗМІ про те, що японський консорціум Mitsui і Mitsubishi вийшов з переговорів з «Новатеком», який шукає покупця на 10 % мінус 1 акція «Ямал СПГ» (зараз у нього

60 %). Mitsui і Mitsubishi в 2013–2014 рр. проводили оцінку проекту, на підставі якої повинні були прийняти рішення щодо покупки частки у проекті з виробництва скрапленого газу «Ямал СПГ», розповіло джерело, близьке до однієї з японських компаній. Причиною виходу з переговорів могло стати подорожчання проекту, припускав він. Вартість проекту зросла порівняно з колишніми оцінками на 35 % – до 27 млрд дол. Термін введення в експлуатацію першої лінії заводу було перенесено з 2016 на 2017 р. Переговорів з Mitsui і Mitsubishi немає вже більше року, говорить представник «Новатека». Представник французької Total (у неї 20 % «Ямал СПГ») не коментує цього. Отримати коментарі китайської PetroChina (20 %) також не вдалося. Рішення Mitsui і Mitsubishi не входить в проект могло бути пов'язано з рядом причин, вважає старший науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин М. Суботін: «невпевненістю в стабільності економіки країни, подорожчанням проекту і, звичайно, загальною перебудовою світового енергетичного ринку».

До наведеного слід додати, що раніше США на невизначений термін запровадили санкції проти Г. Тимченка, що володіє 23,5 % акцій «Новатек» і входить до ради директорів компанії. Ця новина спричинила падіння вартості акцій «Новатек» 21 березня на 12 %. А 30 квітня 19 республіканців внесли в сенат США законопроект про розширення санкцій проти Росії. Законопроект передбачає санкції проти ряду найбільших російських корпорацій, серед яких «Газпромбанк», «Газпром», «Новатек» і «Роснефть». Таким чином перспективи реалізації проекту «Ямал СПГ», який поки був єдиним значним перспективним російським проектом з експорту скрапленого природного газу, погіршуються.

Це означає для Росії додаткове обмеження з виходу на міжнародні газові ринки, включаючи навіть європейський. До того ж експорт російського газу до країн ЄС залишається питанням не лише суто економічним, а й геополітичним.

На підтвердження правильності припущення щодо прагнення Росії не лише зберегти, а й навіть посилити свої позиції на європейському газовому ринку, демонструє й інформація про вельми хворобливу реакцію російської сторони на заклик Європейського парламенту від 17 квітня цього року про замороження будівництва газопроводу «Південний потік». Росія підтримує реалізацію цього проекту і фінансово, і політично.

Зокрема, управління інформації «Газпрому» наприкінці квітня повідомило, що основне будівництво ділянки газопроводу «Південний потік» на території Болгарії та Сербії розпочнеться влітку цього року. «Договір на поставку обладнання та матеріалів, будівельно-монтажні роботи та введення в експлуатацію ділянки газопроводу в Болгарії буде укладено найближчим часом. У Сербії виконуються аналогічні роботи», – зазначають у прес-службі російського газового монополіста. Стверджується також, що ведеться

підготовка до укладання морської ділянки «Південного потоку». А перший газ по цьому газопроводу буде поставлено споживачам у кінці 2015 р.

Крім того, на засіданні в Амстердамі спостережної ради South Stream Transport B.V., оператор морської ділянки «Південного потоку», у якій взяв участь голова «Газпрому» О. Міллер, було зазначено, що ця компанія уклала всі контракти, необхідні для початку будівництва восени 2014 р. Причому позиція ЄС з приводу «Південного потоку», судячи з повідомлень ЗМІ, виглядає доволі суперечливою. З одного боку, Європарламент у квітні нинішнього року ухвалив резолюцію, у якій закликав Раду Європи у зв'язку з анексією Криму припинити будівництво «Південного потоку», а з іншого – Єврокомісія заявила, що не обговорює можливості заморозити будівництво цього газопроводу на території країн-членів ЄС. Щоправда, зі свого боку єврокомісар з питань енергетики Г. Еттінгер назвав «Південний потік» політичним проектом, мабуть, намагаючись на його сумнівну економічну доцільність. Таким чином, складається враження, що нині ЄС займає стосовно «Південного потоку» в цілому нейтральну позицію. Тобто Європейський Союз не блокує зазначений проект, але водночас ніяк не сприяє його реалізації, а всі подальші ризики, пов'язані з прибутковістю «Південного потоку», лягають, таким чином, виключно на плечі його учасників.

При цьому Європейський Союз має намір продовжити маршрут постачання газу Південним газовим коридором (трубопроводи TANAP і TAP), який нині закінчується в Італії, до Франції та Іспанії. Програма будівництва газопроводів між Іспанією та Францією для постачання каспійського газу розрахована на 2014–2020 рр. Для цього сформовано спеціальний фонд у розмірі 5,8 млрд євро. Це дасть можливість Європі збільшити постачання газу з Азербайджану, а також у перспективі розпочати імпорт із Туркменістану та з Ірану. Азербайджанський газ у Європі, зазначається у ЗМІ, не стане серйозною альтернативою російському. Запаси Азербайджану не такі великі, а собівартість його видобутку доволі висока. У Туркменії та Ірані газ дешевший, причому якщо Туркменістан уже має великого клієнта – Китай, то іранський газ у довгостроковій перспективі може створити серйозну конкуренцію російському. Запаси газу Ірану та Росії – у порівнянні і є одними з найбільших у світі (близько 34 трлн куб. м). Тобто на більш віддалену перспективу йдеться про конкурента «Південного потоку».

Водночас «Газпром» відмовився від будівництва газопроводу «Ямал-Європа-2», який мав проходити через Польщу в обхід України. Адже через плани «Газпрому» в Польщі розгорівся політичний скандал. І нині польська сторона не підтримує реалізацію проекту «Ямал-Європа-2». Тому, за російською версією, від цих планів «Газпром» відмовляється – на користь будівництва ще однієї гілки «Північного потоку» до Європи. Однак й реалістичність цієї версії спричиняє певні сумніви, оскільки, за інформацією ЗМІ, навіть у 2013 р. потужності «Північного потоку» були завантажені лише на 41 %.

Таким чином, на території Європи формується наступна газотранспортна ситуація. Європейський Союз підтримує ті маршрути транспортування газу повз територію України, які спираються на ресурси газу неросійського походження. Російські ж маршрути транспортування газу повз територію України офіційної підтримки ЄС нині, по суті, не отримують. Таким чином ЄС прагне на практиці диверсифікувати не лише маршрути, а й джерела доставки газу на свою територію, об'єктивно підтримуючи певні умови функціонування української ГТС через завантаження її експортними потоками російського газу.

Вочевидь саме з цієї причини російська сторона виявляє стурбованість щодо наповнення українських підземних сховищ газу (ПСГ). Зокрема, як заявив 2 травня міністр енергетики Російської Федерації О. Новак після тристоронніх переговорів щодо газу за участі представників України та Євросоюзу, «Нафтогаз України» для гарантії безпечних поставок газу клієнтам російського «Газпрому» в державах Європейського Союзу повинен закачати в підземні сховища до початку зимового сезону 12 млрд куб. м газу вартістю 4–5 млрд дол. За його словами, виходячи з багаторічного досвіду, є оцінки, згідно з якими в газових сховищах повинне зберігатися взимку не менш 18,5 млрд куб. м. «На сьогоднішній день, за нашими оцінками, там перебуває близько 4–6 млрд куб. м газу. Це означає, що зараз, у літній період, із травня по вересень включно, повинні бути забезпечені накачування газу в ПСГ на західній частині України в обсязі близько 12 млрд куб. м», – зазначив О. Новак. Він нагадав, що під час тристоронніх консультацій 2 травня у Варшаві міністр енергетики й вугільної промисловості України Ю. Продан заявив, що українська сторона не гарантує закачування в літній період необхідного об'єму газу в ПСГ. «І відповідно Україна не гарантує поставку газу для європейських споживачів – тобто його транзит у тому обсязі, який передбачений відповідно до контрактів між “Газпромом” і європейським одержувачами», – пояснив міністр енергетики Росії.

Зі свого боку українська сторона не вважає, що зобов'язана авансувати багатомільярдні кошти для того, щоб фактично замість «Газпрому» відповідати по його зобов'язаннях перед європейськими споживачами російського газу. Шляхів остаточного вирішення зазначеної проблеми в результаті тристоронніх консультацій 2 травня поки знайдено не було.

Таким чином, прогножуючи перспективи поставок газу на європейський ринок, варто виходити з того, що основною тенденцією розвитку зазначеного ринку буде поступове збільшення пропозиції газу за одночасної диверсифікації джерел і маршрутів його доставки до споживачів. Причому в разі підвищення російською стороною ціни на експортований нею газ, це буде лише приваблювати на європейський ринок нових продавців – конкурентів Росії, а європейців (а також й українців) й надалі стимулюватиме до енергозбереження. Щоправда, згідно з деякими прогнозами, очікувати на зростання світових цін на нафту, а відповідно, і газ на європейському ринку в перспек-

тиві не варто. У цьому контексті плани ЄС щодо зменшення його залежності від поставок російського газу, особливо у середньо- та довготерміновому плані, видаються цілком реалістичними.

3. Перспективи диверсифікації джерел поставок газу в Україну

Проведений вище аналіз дає підстави для цілком логічного припущення, що саме нинішнього року в Україні будуть найбільші складності з організацією реверсних поставок газу з території країн ЄС, а об'єми поставок такого газу, відповідно, будуть меншими, ніж у майбутньому. У цілому ситуація на вітчизняному газовому ринку у 2014–2015 рр., значною мірою залежить від того чи піде Росія на поступки у питанні ціни газу для України. Адже задекларована Росією ціна на газ для України на рівні 485 дол. США/ тис. куб. м газу є для України необґрунтованою ні економічно, ні юридично.

Щоправда, на сьогодні ще є підстави сподіватись, що російська сторона проявить реалізм й відмовиться від задекларованої нею необґрунтованої ціни на газ для України. Підстави для таких сподівань базуються на наступному. По-перше, приєднання Криму й Севастополя до Росії, що для російської сторони слугує юридичною підставою для скасування визначеної у «харківських угодах» знижки на газ для України, не визнається світовою спільнотою. Тому в міжнародному арбітражі російська сторона навряд чи зможе домогтись відповідної підтримки цієї своєї вимоги. По-друге, вітчизняні правники-міжнародники ще кілька років тому доводили, що в Україні є доволі хороші шанси оскаржити деякі невідгідні для нашої держави положення російсько-українського газового контракту 2009 р. По-третє, Європейський Союз і США вельми рішуче налаштовані на обмеження російського газового диктату, тоді як Росія прагне до експансії на європейському газовому ринку. По-четверте, у найближчі роки Крим за будь-яких умов буде критично залежний від електроенергії, особливо, водопостачання з материкової України та вирішення цих питань доцільно пов'язувати з розв'язання проблеми поставок російського газу в Україну. І, нарешті, Україна, за умови збереження ціни на російський газ на рівні 268,5 дол./тис. куб. м, уже готова погасити борг перед Росією за поставки газу.

Так, спочатку у ЗМІ з'явилися повідомлення, що НАК «Нафтогаз України» придбає у Національного банку України (НБУ) 2,16 млрд дол. США і до кінця травня погасить прострочений борг за поставки природного газу, накопичений перед російським ВАТ «Газпром» станом на кінець березня поточного року. Це передбачено кредитною програмою Міжнародного валютного фонду (МВФ) stand by для України. Згідно з матеріалами програми, передбачається також, що НБУ продасть «Нафтогазу України» ще 1,67 млрд дол., щоб той погасив у вересні цього року свої єврооблігації, випущені під урядові гарантії. Крім того у жовтні – грудні 2014 р. допускається продаж НБУ ще 1 млрд дол.

«Нафтогазу України» для погашення боргу перед «Газпромом». Програмою передбачено, що після погашення згаданої заборгованості до кінця поточного року «Нафтогаз України» вже не накопичуватиме борги перед «Газпромом».

15 травня заступник міністра енергетики і вугільної промисловості України І. Діденко заявив на прес-конференції в Києві, що НАК «Нафтогаз України» готова до завершення передарбітражних процедур, тобто до кінця травня виплатити російському «Газпрому» 4 млрд дол. за використаний газ, виходячи з ціни 268,5 дол. за 1 тис. куб. м. І. Діденко пояснив, що українська сторона наполягає на ціні російського газу для «Нафтогазу» на рівні 268,5 дол./тис. куб. м, оскільки це остання ціна, яку було зафіксовано у відповідному додатку до контракту між «Нафтогазом України» і «Газпромом» наприкінці 2013 р. Тому її пропонується використовувати до завершення передарбітражних процедур.

До цього варто додати, що єврокомісар з питань енергетики Г. Еттінгер назвав рішення «Газпрому» підвищити для України ціну на газ з 1 квітня необґрунтованим і висловив надію, що тимчасова ціна на газ для України буде узгоджена до кінця травня. На його думку, справедливою є ціна на газ для України на рівні 350–380 дол./тис. куб. м. Не виключено, що компромісне рішення буде знайдено під час тристоронньої зустрічі представників енергетичних відомств України, Росії і ЄС, що може відбутися 26 травня.

Водночас деякі ЗМІ наголошують, що у розрахунках до згаданої вище кредитної програми МВФ stand by для України закладено зниження ціни імпортного газу для України, в тому числі й за рахунок реверсних його поставок з Європи, в поточному році до 357 дол. за 1 тис. куб. м з 371 дол. у минулому році й 427 дол. за 1 тис. куб. м позаторік. Враховуючи, що в I кварталі російський газ поставлявся за ціною 268,5 дол./тис. куб. м, середня ціна у квітні – грудні повинна становити 379 дол./тис. куб. м при збереженні динаміки споживання газу на рівні минулого року. Прогнозована ціна імпортного газу для України в 2015–2019 рр., згідно з документом, становить відповідно 385, 366, 354, 347, 341 дол. за 1 тис. куб. м. Поступове зниження пов'язане з прогнозом динаміки нафтових цін, до яких прив'язані газіві.

Адже міністр нафтової промисловості Саудівської Аравії А. Аль-Наїмі заявив виданню *International Business Times*, що Саудівська Аравія готова збільшити поставки нафти на світовий ринок, якщо зменшиться експорт російської нафти до Європи, а також проводити політику, спрямовану на зниження ціни нафти на світовому ринку до 100 дол. за барель. Прагне збільшити експорт своєї нафти на світовий ринок й Іран. Погіршення умов збуту змушує «Газпром» і далі йти на поступки своїм європейським покупцям. Зокрема, зниження цін на газ від «Газпрому» домоглася Литва.

Тому оглядачі деяких ділових ЗМІ висловлюють думку, що Росія й Захід зійшлися в оцінці майбутньої вартості газу для України. У МВФ прогноз цін на газ пояснюють перспективою повернення знижки 100 дол. по харківських угодах. Росія знижку скасувала з квітня й, за оцінками російських посадовців,

повертати не планує, але Міністерство економіки РФ очікує зниження вартості газу для України вже в 2015 р. на чверть, до 350 дол./тис. куб. м. Таким чином, зазначають оглядачі, МВФ де-факто екстраполює рівень ціни за діючим контрактом (враховуючи невелике зниження цін на нафту), не визнаючи скасовану із квітня Росією знижку 100 дол. по угодах про базування Чорноморського флоту. Причому спотові ціни на газ у Європі зараз становлять 310–320 дол./тис. куб. м.

Очікування МВФ щодо рівня газових цін для України, зазначають експерти, в цілому добре збігаються з аналогічними розрахунками російського Міністерства економіки. В основних параметрах прогнозу соціально-економічного розвитку (на їхній основі розраховується державний бюджет), які Мінекономіки представило уряду в середині квітня, ціна на газ для України в 2014 р. очікується на рівні 428,7 дол./тис. куб. м: 268,5 дол./тис. куб. м у I кварталі й 485 дол./тис. куб. м протягом решти року. Але вже в 2015–2017 рр. російське Міністерство економіки прогнозує для України майже таку ж ціну, що й для поставок «Газпрому» в далеке зарубіжжя – 350, 324,7 і 318 дол. за тис. куб. м відповідно, що навіть менше, ніж у прогнозі МВФ. Зниження цін по роках також пов'язане з очікуванням здешевлення нафти на світовому ринку. Поряд із зниженням ціни Мінекономіки РФ очікує також на зниження споживання російського газу в Україні до 20 млрд куб. м на рік проти 25,8 млрд куб. м у 2013 р. У результаті виторг «Газпрому» на українському ринку може скоротитися з 8,6 млрд дол. у 2013 р. до 6,4 млрд дол. у 2017 р.

Таким чином, представлений у програмі stand by прогноз цін на імпортований газ для України на 2014 р. й подальшу перспективу показує, що і МВФ, і український уряд розраховують на те, що Росія не зможе реалізувати свої надмірно амбітні плани з підвищення цін на газ для України. Такий рівень цін на імпортований газ в Україні може бути наслідком цілого ряду наступних процесів, які можуть відбуватись одночасно:

- встановлення Росією реалістичних цін на газ для України;
- зміна об'ємів і структури поставок імпортованого газу в Україну (реверсний трубопровідний газ з території держав-членів ЄС, російський газ, скраплений природний газ);
- відповідної динаміки цін на міжнародних ринках нафти, нафтопродуктів і газу.

У контексті розвитку зазначених вище процесів на міжнародних газових ринках цілком обґрунтованою є точка зору вже цитованого вище Л. Уніговського про те, що у середньостроковому плані (три-п'ять років) перспективи диверсифікації джерел постачання газу для України є більш оптимістичною, ніж у найближчі один-два роки. На думку зазначеного експерта, «у стратегічній перспективі більш прийнятним для України є одержання об'ємів природного газу з Північно-Західної Європи. Для цього є такі передумови:

– ціна газу на торговельних майданчиках Північно-Західної Європи (Бельгія – Zee, Нідерланди – TTF, Німеччина – NCG, Gaspool) найнижча в Європі;

– саме на цих майданчиках торгуються найбільші об'єми газу;

– у 2014 р. вводиться в експлуатацію найближчий до нас термінал з регазифікації зрідженого газу в польському місті Свиноуйсьце».

При цьому Україні варто скористатися тим, що «у Європейському Союзі для східноєвропейських країн нині реалізується проект газотранспортного коридору Північ-Південь, який має забезпечити перетоки газових потоків між Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Чехією, Словенією й Хорватією. Ідея полягає в будівництві інтерконектора між газотранспортними системами Польщі й України (напрацьовано кілька варіантів такого інтерконектора завдовжки 90–200 км і вартістю до 800 млн дол., термін реалізації проекту – до трьох років). Це дасть можливість транспортувати в західноукраїнські підземні сховища 15–17 млрд куб. м газу на рік. Крім того, було б доцільним взяти участь у розширенні терміналу в м. Свиноуйсьце, довівши його можливості до 10–12 млрд куб. м на рік. Реалізація цього проекту дасть змогу не лише збільшити потік газу по реверсу з Польщі, а й у перспективі створити єдиний регіональний ринок природного газу ємністю близько 100 млрд куб. м на рік. Для практичної реалізації цього проекту слід створити робочу групу високого рівня, залучаючи до неї представників країн Вишеградської групи та європейських інституцій (зокрема, ENTSOG – Європейської асоціації операторів газотранспортних систем)».

Для цього, на думку згаданого вище експерта, українській стороні слід провести низку перемовин з відповідними суб'єктами національних і міжнародних газових ринків, розробити попереднє техніко-економічне обґрунтування будівництва інтерконектора (з'єднувального газогону) між ГТС Польщі й України пропускною здатністю 15–17 млрд куб. м газу на рік і за умови позитивних досягнень на зазначених напрямках перейти до відповідних інституційних заходів для реалізації перелічених вище завдань з диверсифікації джерел і маршрутів поставки газу в Україну (*Дзеркало тижня*. – 2014. – № 14. – С. 11).

Таким чином, проведений вище аналіз показує, що у разі цілеспрямованих й належним чином організованих дій Україні, з урахуванням сучасних й перспективних тенденцій розвитку міжнародних газових ринків, цілком під силу протягом найближчих п'яти-шести років перейти від порівняно обмежених реверсних поставок газу з території держав-членів ЄС до радикальної диверсифікації джерел і маршрутів поставки газу в Україну (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua/documents/17587.html>); Газета RU (http://www.gazeta.ru/business/news/2014/03/28/n_6045305.shtml); Дзеркало тижня*. – 2013. – № 9, 32; 2014. –

№ 13–15; *Дзеркало тижня* (<http://dt.ua>). – 2012. – 23.11; 2014. – 10, 15, 16, 28, 30.04; 1.05; *Економічна правда* (<http://www.epravda.com.ua>). – 2014. – 8, 12, 15–18, 22, 24–27.04; 2, 3, 5.05; *Західна інформаційна корпорація* (<http://zik.ua>). – 2014. – 19.03; 3, 8.05; *Интернет-издание UA-Reporter.com* (<http://ua-reporter.com>). – 2014. – 8.04; *Комментарии* (<http://comments.ua>). – 2014. – 11.04; *Левый берег* (<http://Lb.ua>). – 2014. – 7, 17.02; 28, 29.04; 2.05; *Московский Комсомолец* (<http://www.mk.ru>). – 2014. – 4.04; *Независимая газета* (http://www.ng.ru/economics/2014-04-29/4_slovakia.html); *Росбалт* (<http://www.rosbalt.ru/main/2014/04/30/1263697.html>); *Сегодня.ua* (<http://www.segodnya.ua/economics/enews/kak-ukraina-i-evrosoyuz-otkazyvayutsya-ot-rossiyskogo-gaza-infografika-513220.html>); *TCH* (<http://tsn.ua>). – 28.04; 2.05; *Український тиждень*. – 2014. – № 16; *Укррудпром* (<http://www.ukrrudprom.ua>). – 2014. – 24.03; 3, 9, 17, 18, 25, 28, 29.04; 3, 6.05; *11 канал* (<http://www.11channel.dp.ua/news/world/2014/04/11>).

Наука – суспільству

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

4 квітня 2014 р. відбулася зустріч міністра освіти і науки України С. Квіта з послом Французької Республіки в Україні А. Ремі. У зустрічі також взяли участь представники посольства та міністерства.

С. Квіт засвідчив повагу Посольству Французької Республіки в Україні та послу й наголосив на важливості українсько-французької співпраці.

Сторони обговорили подальші кроки стосовно активізації академічної мобільності студентів, аспірантів, науковців і викладачів, гармонізації магістерських програм з можливістю здобуття подвійних дипломів, а також організації проведення спільних наукових досліджень та участь студентів, аспірантів, науковців і викладачів у міжнародних наукових конференціях, що відбуваються на базі французьких та українських ВНЗ тощо.

На сьогодні вже 68 вищих навчальних закладів України співпрацює з 79 університетами, установами, компаніями Франції на підставі укладених прямих угод у галузі, зокрема, забезпечення навчального процесу викладачами – носіями французької мови; у сфері аналізу та контролю автоматичних систем; машинобудування та агрономії; щодо навчально-методичної роботи; у сфері орнітології; щодо промислового менеджменту; у сфері політології та філософії; щодо муніципального самоврядування, будівництва, сільського господарства тощо. Під час зустрічі порушувалися питання щодо подальшого підписання проектів українсько-французьких міжурядових угод про співробітництво в галузі освіти та взаємного визнання документів про освіту.

С. Квіт та А. Ремі також обговорили питання організації зустрічі академічної та освітньої спільноти України та Французької Республіки у квітні (*Міністерство освіти і науки України* (<http://mon.gov.ua/ua/actually/30981-ministr-sergiy-kvit-ta-posol-frantsiyi-pan-alen-remi-obgovorili-pitannya-aktivizatsiyi-ukrayinsko-frantsuzkoyi-spivpratsi>)).

* * *

У Національному університеті «Острозька академія» відбулася VIII Міжнародна науково-практична конференція «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість». Цьогоріч у цьому науковому заході взяли участь представники зі 104 університетів.

Академія гуманістично-економічна в Лодзі (Республіка Польща), Гомельський державний університет ім. Ф. Скорини (Республіка Білорусь), University of Calgary (Канада), Вармінсько-Мазурський університет (Республіка Польща), Гданський університет (Польща), а також університети Донецької, Київської, Дніпропетровської, Харківської областей – далеко не повний перелік закладів, представники яких взяли участь у конференції.

Науковці обговорили когнітивні аспекти міжкультурного спілкування, проблеми лексичної, фразеологічної та фреймової семантики, мовний і мовленнєвий матеріал у його структурній і стилістичній інтерпретації, інноваційні методи формування іншомовної комунікативної культури, професійну іншомовну підготовку в процесі міжкультурної інтеграції, актуальні проблеми сучасного перекладознавства (*Міністерство освіти і науки України* (<http://mon.gov.ua/ua/regionalnews/30930-naukovtsi-iz-semi-krayin-svitu-obgovoryuyut-problemi-migekulturnoyi-komunikatsiyi-v-ostrozkiy-akademiyi>)).

* * *

25–29 березня в Будапешті відбулася конференція та щорічні загальні збори Eurodoc – Всеєвропейської ради аспірантів та молодих учених. До складу Eurodoc входять національні організації наукової молоді країн-членів Євросоюзу та Ради Європи. 28 березня Рада молодих учених при Державному агентстві з питань науки, інновацій та інформатизації України стала її 35-м членом.

Заснована у 2002 р. сьогодні Eurodoc – це авторитетна міжнародна організація зі штаб-квартирою в Брюсселі, місією якої є консолідація європейських аспірантів і молодих науковців у їхньому прагненні до професійної реалізації та гідного життя. Це голос наукової молоді, до якого дедалі частіше прислухаються ті, хто визначає та реалізує європейську молодіжну політику в галузі освіти та науки.

Eurodoc відомий своїм вагомим внеском у розвиток Європейського дослідницького простору (ERA) і Європейського простору вищої освіти (ENEА), боротьбою за поліпшення умов праці молодих вчених і підвищення

якості вищої освіти та науки. Серед важливих функцій цієї організації: поширення інформації, яка стосується молодих дослідників; лобювання їхніх інтересів у європейських інституціях; встановлення та зміцнення співпраці між національними організаціями.

Очевидно, що членство у Eurodoc для України – чергове підтвердження європейського вибору нації та реальний євроінтеграційний крок: можливість бути почутими та впливати на прийняття рішень. Ситуація змінилася у 2012 р. із заснуванням Ради молодих учених при Державному агентстві з питань науки, інновацій та інформатизації України (РМУ), до складу якої увійшли представники рад молодих вчених провідних українських вишів і наукових установ, а також усіх існуючих обласних рад – Донецької, Одеської та Харківської.

Перші кроки в напрямку Європи були зроблені РМУ в 2012 р., коли член ради О. Березко, представник Національного університету «Львівська політехніка», виграв Грант Президента України для обдарованої молоді. Цей грант, зокрема, передбачав проведення міжнародного круглого столу представників третього сектору в галузі молодіжної науки. Його було успішно реалізовано: 21–23 листопада 2013 р. у «Львівській політехніці» відбулася перша офіційна зустріч представників РМУ та Eurodoc. За її результатами українську сторону було запрошено на щорічні загальні збори в Будапешт.

Наприкінці 2013 р. члени РМУ почали процес підготовки документів, подали заявку на вступ у Eurodoc – і в кінці березня відправили делегацію в столицю Угорщини. До її складу увійшли О. Березко та О. Гоменюк, представник Тернопільського національного педагогічного університету, відповідальні за міжнародний напрям роботи ради.

Українська делегація взяла участь в офіційних заходах, що відбулися на конференції Eurodoc. На загальних зборах ними була зроблена презентація РМУ та її діяльності, після якої, за результатами таємного голосування, українська організація стала повноправним членом Eurodoc (*Ministry of Education and Science of Ukraine* (<http://mon.gov.ua/ua/news/30714-evrointegratsiya-naukovoyi-molodi-ukrayini>)).

* * *

Україна й Словаччина під час круглого столу, який відбувався в Братиславі, підписали угоду про взаємне визнання й еквівалентність документів про освіту. Угода поширюється на документи державного зразка про освіту і науковий ступінь кандидата наук, видані навчальними закладами та уповноваженим органом державної влади України, на документи про освіту, видані навчальними закладами Словаччини, а також на інші документи, що говорять про складання іспитів, заліків і практики, які видаються ВНЗ під час навчання відповідно до вимог чинного законодавства кожної з держав.

Крім того, документи про середню професійно-технічну освіту, видані в Україні, і документи про середню професійну освіту, видані в Словаччині, визнаються еквівалентними.

Угоду про взаємне визнання документів про освіту укладають на невизначений термін, і вона набирає чинності з першого дня місяця, наступного після дати отримання дипломатичними каналами останнього письмового повідомлення, у якому договірні сторони повідомляють про виконання ними внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання чинності угодою (*Лівий берег* (http://ukr.lb.ua/news/2014/04/09/262435_ukraina_slovakiya_dogovorilis.html)).

* * *

Президент м. Кельце (Польща) В. Любавський оголосив рішення про надання щомісячної стипендії в розмірі 500 злотих трьом студенткам-вінничанкам, які навчаються в келецьких ВНЗ.

Відповідно до одноголосної ухвали ради вінницького міста-побратима, яку було прийнято два місяці тому, такими стипендіями в подальшому будуть відзначати кращих студентів з Вінниці. За інформацією відділу міжнародного співробітництва департаменту структурних проектів і стратегії м. Кельце, нещодавно три студентки з Вінниці, які навчаються в Державному університеті ім. Я. Кохановського, отримали від президента міста підтвердження про надання їм щомісячної стипендії за старанність у навчанні в розмірі 500 злотих.

З цим польським містом Вінницю пов'язують понад півсторічні побратимські зв'язки. Підписано ще три договори про співпрацю вінницьких і келецьких вишів: між Політехнікою Свентокшинською і ВНТУ, Університетом ім. Я. Кохановського і ВДПУ ім. Коцюбинського, а також угоду про партнерство й співробітництво між Вищою школою економіки і права у Кельце та Вінницьким торговельно-економічним інститутом.

Довідка. Українські студенти в Польщі є найчисельнішою групою серед іноземних студентів. Популярність польських вишів серед української молоді зростає. У 2010 р. нараховувалося 4,8 тис. студентів-українців, а вже за три роки їхня кількість зросла майже вдвічі (*ВінницяОк* (<http://vinnitsaok.com.ua/2014/04/14/182353>)). – 2014. – 14.04).

Аерокосмічна і авіаційна галузі

Відбулася стартова зустріч у рамках проекту «Система космічного захисту від надзвичайних ситуацій – транскордонна система для передбачення надзвичайних природних явищ на основі використання супутникових технологій в Угорщині, Словаччині, Румунії й Україні». Пріоритетним напрямом співпраці партнерів є поліпшення якості навколишнього сере-

довища, метою – створення системи моніторингу й запобігання небезпечним природним явищам задля зменшення ризиків і збитків населення та захисту природних ресурсів за допомогою використання супутникових технологій у режимі реального часу.

Проект HUSKROUA/1101/252 фінансується з фондів Європейського Союзу відповідно до Програми прикордонного співробітництва ЄСІП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна. Партнерами Ужгородського національного університету є Мішкольський університет (Мішкольц, Угорщина), Вігорлатська обсерваторія (Гуменне, Словаччина), Об'єднаний центр наукових досліджень, інновацій та передачі технологій NORDTech (Бая Маре, Румунія) і Міжнародна асоціація інституцій регіонального розвитку (Ужгород, Україна).

Після всіх підготовчих етапів відбудеться запуск Системи космічного захисту з незалежним центром управління GPS і цифровими метеостанціями. У результаті, як очікують організатори спільної програми, істотно зросте рівень захисту навколишнього середовища на території дії проекту (*Неділя* (<http://neilya.net/?p=18237>)).

* * *

Напередодні Всесвітнього дня космонавтики свій 60-річний ювілей відзначає одне з найвідоміших конструкторських бюро – КБ «Південне».

Саме тут працюють люди, які напевно знають шлях до зірок. В урочистостях взяли участь экс-президент України Л. Кучма (1994–2004 рр.), голова Державного космічного агентства України Ю. Алексеев, генеральний конструктор, генеральний директор Конструкторського бюро «Південне» ім. М. К. Янгеля О. Дегтярев.

«Внесок КБ “Південне” у розвиток космічної галузі України та світу можливо переоцінити. Покоління інженерів десятиліттями винаходили нові шляхи до космічних перемог. Сьогодні конструкторське бюро – це перлина Дніпропетровщини, це потужний науковий центр високих технологій України та світу.

Протягом шести десятиліть КБ “Південне” є одним з провідних розробників космічних апаратів і комплексів для фундаментального наукового дослідження навколосемного космічного простору, Сонця і сонячно-земних зв'язків, океанографічних досліджень, спостереження Землі тощо.

За час існування вченими-конструкторами було розроблено та створено чотири покоління бойових ракетних комплексів, сім космічних ракетних комплексів, понад 40 типів рідинних і твердопаливних ракетних двигунів різного призначення, понад 70 типів космічних апаратів, понад 150 нових матеріалів і технологій. За допомогою ракет-носіїв розробки КБ “Південне” реалізовано близько 500 запусків і виведено на орбіти понад 1100 космічних апаратів, у числі яких понад 400 космічних апаратів власної розробки.

Протягом останніх років конструкторське бюро вирішувало завдання забезпечення пусків у рамках міжнародних проектів “Морський старт”, “Наземний старт”, “Дніпро”, розробило космічний ракетний комплекс “Циклон-4”».

Наразі інженерами-науковцями ведуться роботи з розвитку космічних систем спостереження Землі, створення супутникових систем зв'язку та навігації; здійснення космічного моніторингу. Серед пріоритетних перспективних проектів – нові ракети-носії, авіаційні космічні ракетні комплекси, системи захисту Землі від астероїдів, інші інноваційні наукові проекти.

КБ «Південне» починає відлік своєї історії ще у 1951 р., коли за рішенням уряду СРСР у Дніпропетровську на базі автомобільного заводу створюється завод з виробництва балістичних ракет.

Ентузіасти конструкторського відділу заводу ініціативно розробили й представили військовому відомству проект ракети, що вигідно відрізнялася від тих, що випускалися в той час. Вони мали нові вигідні якості: висококиплячі компоненти палива, що давали змогу довготривалому знаходженню ракети в заправленому стані, повністю автономна перешкодозахищена система управління і стратегічна дальність стрільби. Проект був визнаний обґрунтованим, і для його реалізації на території заводу в 1954 р. було офіційно утворено самостійне конструкторське бюро, яке очолив талановитий організатор і видатний учений М. Янгель.

Розробка нової ракети завершилася тріумфально, і ракета Р-12 (SS-4) стала наймасовішою та основною ракетою середньої дальності в щойно створених Ракетних військах стратегічного призначення. Натхненні першим успіхом КБ і завод у найкоротші терміни розробили ракету Р-14 (SS-5) з максимальною для середнього діапазону дальністю стрільби та першу радянську міжконтинентальну ракету Р-16 (SS-7) на висококиплячому паливі. Розміщення цих ракет у шахтних пускових установках істотно зменшувало уразливість стартових позицій і створювало ефект стримування для потенційних агресорів.

Наступні розробки зміцнили авторитет і значення КБ і заводу як головних підприємств країни щодо створення ракетних комплексів. Етапними подіями стали:

- розробка ракети SS-9 у балістичному варіанті з найпотужнішою у світі головною частиною та першою в СРСР головною частиною, а також у глобальному варіанті з орбітальною головною частиною, що володіє необмеженою дальністю стрільби по будь-якому азимуту та вражаючою мету в будь-якій точці земної кулі;

- створення ракет SS-17 і SS-18 з головними частинами, що забезпечують індивідуальне наведення кожної боєголовки на свою мету;

- ампулізація ракет SS-9, SS-17 і SS-18, що забезпечила їх знаходження в пусковій установці в заправленому рідким паливом стані протягом всього терміну експлуатації (до 15 років);

– оснащення ракет засобами подолання сучасних їм систем протиракетної оборони.

Поява цих ракетних комплексів забезпечила стратегічний паритет у період «холодної війни» і призвела світові держави до необхідності обмеження, а потім і скорочення стратегічних ядерних засобів озброєння.

Починаючи з 1970-х років, КБ «Південне» стало добиватися істотних успіхів у створенні твердопаливних двигунів і ракет. У результаті з'явилася розробка двигунів першого ступеня для першої рухомої міжконтинентальної ракети SSX-26 і ракети морського базування SSN-20, виготовлення найпотужнішого в країні твердопаливного двигуна з тягою 300 т і створення високоєфективної твердопаливної триступеневої ракети SS-24 шахтного і вперше у світі залізничного базування.

В останні роки КБ «Південне» створило найдосконаліший у світовій ракетно-космічній техніці по конструктивному виконанню й автоматизації підготовки до пуску комплекс «Зеніт», що володіє екологічною чистотою, високими енергетичними можливостями і має перспективу подальшого розвитку й удосконалення.

Дніпропетровськ славиться не тільки бойовими й космічними ракетами. Уперше в СРСР виготовлення супутників було поставлено на потік на «Південмаші». Це стало можливим завдяки тому, що конструктори КБ «Південне» поклали в основу принцип граничної уніфікації конструкцій обслуговуючих систем, використання єдиного корпусу, загальної схеми управління бортової апаратури, єдиної системи енергоживлення.

З ініціативи КБ «Південне» в країні розвинувся новий перспективний напрям робіт зі створення засобів для дистанційного зондування та дослідження Світового океану з космосу. Світовій громадськості відома цінна інформація щодо льодової обстановки в Арктичному й Антарктичному басейнах, отримана із супутників типу «Океан». Нині апарати цього типу прийняті в постійну експлуатацію з перспективою розширення їхніх функцій на дослідження природних ресурсів Землі (*Дніпропетровська обласна державна адміністрація* (<http://www.adm.dp.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=6C5373D0D1F2299DC2257CB6003FBB3F>). – 2014. – 10.04).

Здобутки української археології

У с. Новомиколаївка Новоукраїнського району (Кіровоградська область) археологами було знайдено підтвердження поселень ранньої бронзи, скіфської культури, трипільської кераміки і великої кількості предметів періоду хліборобської колонізації краю XVIII – початку XX ст., які раніше були на території Новомиколаївської сільської ради. Перші архео-

логічні знахідки на території – заслуга місцевого пошуковця, директора краєзнавчого музею В. Компанійця. Вивчивши їх, археологи, які працювали на території Новомиколаївської сільської ради, підтвердили історичну цінність здобутого пошуковцем і необхідність проведення подальших розкопок із залученням професіоналів.

Це й перші «посріблені» гудзики першої половини XIX ст. з гербом Російської імперії, і велика кількість предметів військового спорядження цієї епохи, монети, які були в обігу за царювання Єлизавети Петрівни з 1709 р., Катерини II, Олександра I, Миколи I, Олександра II. Але нині проводити подальші археологічні розкопки археологи не спроможні через брак фінансування (*Правдопуб* (<http://www.pravdorub.kr.ua/news/novoukrainka/kirovogradshhina-rozkopali-dokazi-isnuvannya-poselennya-epohi-rannoyi-bronzi.html>). – 2014. – 09.04).

Інноваційні розробки та технології

Наукове відкриття здійснено в лабораторії Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького (ЧНУ) в царині квантової хімії. Ідеться про серйозний науковий прорив у нанотехнологіях.

Група вчених-хіміків на чолі з професором Б. Мінаєвим теоретично обґрунтувала можливість синтезу та існування нового класу полімерів. Ці матеріали можуть бути широко використані в напівпровідниковій техніці. Зокрема, для виробництва світловипромінювальних діодів нового покоління. Створені ж на основі цих наноматеріалів транзистори можуть широко застосовуватися для виробництва різноманітних гаджетів (комп'ютерів, телефонів, планшетів), а також телевізорів, побутової техніки тощо.

До відкриття разом із професором Б. Мінаєвим причетні його дружина, доцент кафедри якості, стандартизації та органічної хімії В. Мінаєва й молоді вчені, аспіранти університету Г. Баришніков і Н. Карауш.

Результати досліджень уже опубліковано в престижних наукових часописах Королівського хімічного товариства Великої Британії (Кембридж). З великим науковим успіхом черкаських учених привітали їхні колеги в галузі фізичної хімії з вітчизняних вишів та університетів Данії, Німеччини та ін., зазначає сайт Наукової бібліотеки ЧНУ.

Новий полімер ще не синтезовано, учені переходять від теорії до практики. Але назву своєму творінню вже присвоїли – «черкасит» (*Освітній нормал* (<http://www.osvita.org.ua/news/76641.html>).

Інформаційно-комунікаційні технології

Львівські ІТ-ішники розробили розумний годинник, який, крім години, показує важливі дані та інформацію з Інтернету. Такий годинник може показати суму зароблених коштів, температуру повітря, кількість лайків у соціальной мережі та кількість листів на е-пошти (<http://portal.lviv.ua/news/2014/04/09/185118.html>).

Як повідомили Львівському порталу в прес-службі Львівської міської ради, годинник може показувати інформацію оточуючим, наприклад заохочувати перехожих, показуючи у вітрині кількість фанів ресторану, або мотивувати працівників новими досягненнями.

Придумали розумний годинник LaMetric учасники невеликого львівського технологічного стартапу Smart Atoms. «Це перший гаджет, який створений повністю у Львові. Ми сподіваємось, що проєкт знайде підтримку в усьому світі. Наша розробка ще раз підкреслює, що Львів – це не лише центр технологічного аутсорсингу, а місто, яке робить кроки у створенні технологічних продуктів та гаджетів, яке розвиває наукоємне виробництво», – зазначає Н. Білоус, засновник Smart Atoms.

Як розповів Н. Білоус, у команді розробників розумного годинника працюють інженери, які робили сенсорну панель управління для нового низькокопідлогового трамваю «ЕлектронТранс». Розробники вже повністю завершили прототип гаджету і готові продемонструвати його всім охочим (*Львівський нормал* (<http://portal.lviv.ua/news/2014/04/09/185118.html>)).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Під час пленарного засідання Верховної Ради України 8 квітня 2014 р. в першому читанні було ухвалено нову редакцію Закону України «Про вищу освіту» (ресстр. № 1187-2), який наблизить Україну до європейських стандартів та якостей освіти.

Законопроект № 1187-2 передбачає децентралізацію управління вищою освітою, фінансову, кадрову та академічну автономію вишів, встановлює певні гарантії з отримання стипендій, сприяння міжнародному співробітництву та мобільності на європейському просторі вищої освіти (*Освітній нормал* (<http://www.osvita.org.ua/news/76728.html>)).

* * *

У Вінницькому національному технічному університеті відбулася підсумкова науково-практична конференція Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт за напрямом «Інформатика та кібернетика». Загалом на конкурс надійшло 129 робіт із 58 ВНЗ держави. Високофахова кон-

курсна комісія, до складу якої увійшли лише доктори технічних наук, професори та досвідчені кандидати технічних наук, доценти, прискіпливо й неупереджено вивчила доробки конкурсантів.

До другого, вирішального, етапу інтелектуальних наукових змагань комісія відбрала лише 40 робіт із 27 ВНЗ. Їхніх авторів разом із науковими керівниками й запросили до ВНТУ на очний тур конкурсу, де перед журі та своїми юними колегами вони самі доводили наукову доцільність і досконалість своїх проєктів.

Географія учасників традиційно широка – від Луганська до Львова, однак нині не приїхали на конкурс кілька запрошених студентів із південних і східних регіонів.

Конференція відбувалась у двох секціях – «Інформатика» і «Кібернетика». Тематика робіт стосувалась доволі широкого й актуального проблематичного спектру – оцінка якості програмного забезпечення; інтелектуальна система для діагностування різних форм раку; розробка мобільного додатку для пошуку загублених предметів; програмний комплекс для перевірки знань засобами C++ Builder; візуалізація звукових сигналів у задачах корегування мови людей із вадами слуху тощо.

Усі учасники представляли доповідь у вигляді презентації із використанням мультимедійного проєктора. Далі вони відповідали на запитання членів журі конкурсу, захищаючи під час дискусії основні положення своєї наукової роботи та демонструючи вміння відстоювати власну думку.

Цьогоріч уперше одна з доповідей, зокрема з Кіровоградського державно-педагогічного університету, виголошувалась через Інтернет. Аналогічно планувалась доповідь із Севастополя, однак в останню мить із Криму, на жаль, не вийшли на зв'язок.

Диплом I ступеня вибороли: В. Заволока, В. Ляшук, М. Димченко, С. Грицаков (Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського); Д. Семенченко (Одеський національний політехнічний університет); І. Ленчик, Ю. Гордієвич (Тернопільський національний економічний університет); В. Гавриленко (Херсонський національний технічний університет); Ю. Зозуля (Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара).

Також серед інших призерів є вихованці Вінницького національного технічного університету; Донбаської державної машинобудівної академії; ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»; Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського; Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського (ХАІ); Сумського державного університету; Тернопільського національного економічного університету; Харківського національного університету радіоелектроніки і також Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка; Криворізького національного університету; Луганського національного університету ім. Т. Шевченка; Луцького національного

технічного університету; Національного університету цивільного захисту України; Полтавської державної аграрної академії; Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України.

Студенти Вінницького національного технічного університету здобули один диплом II ступеня (О. Пальчук) та два дипломи III ступеня (В. Яремчук і Є. Титарчук) (*Pedpresa.com.ua* (<http://pedpresa.com.ua/blog/91808-vidshukaly-kraschyh-znavstiv-informatyky-ta-kibernetiky-sered-studentiv.html>)). – 2014. – 13.04).

* * *

У цьогорічні умови прийому до вищих навчальних закладів внесені деякі зміни. Зокрема, скасовано заплановане надання 70 балів за найкращі інтелектуальні досягнення через незрозумілість і неясність параметрів їх вимірювання, – розповів міністр освіти і науки С. Квіт. За його словами, що разом з тим буде зменшено значущість шкільного атестату порівняно зі сертифікатами ЗНО – до 60 балів. А задля більш профільного відбору абітурієнтів, деякі ВНЗ зможуть долучитись до експерименту з запровадження вагових коефіцієнтів до балів ЗНО при розрахунку вступного балу: для профільних коефіцієнтів буде запропонований коефіцієнт 1.0, для непрофільних – 0.75. Таким чином, буде підсилено вагу балів з профільних дисциплін. До такого експерименту долучаться політехнічні університети Харкова, Вінниці, Києва та Львова (*ВінницяOk* (<http://vinnitsaok.com.ua/2014/04/14/182326>)).

* * *

ГО «Центр розвитку лідерства» в партнерстві з ГО «Інститут конкурентного суспільства» і ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» підготували аналітичний звіт за результатами дослідження «Модернізація системи управління освітою в Україні: дорожня карта реформ». Результати функціонального аудиту чинної системи органів управління освітою в Україні виявили такі проблемні точки:

- нормативно-правова зарегульованість освітньої сфери (понад 56 % державних функцій у сфері освіти належить до сфери нормативно-правового регулювання, державні послуги становлять 26 %, контрольно-наглядова діяльність – 11 %, а управління майном – 7 %);
- наявність функціонального конфлікту в органах управління освітою різного рівня (нерациональне поєднання функцій з нормативно-правового регулювання, надання послуг, контрольно-наглядової діяльності та управління майном в одному органі управління освітою);
- орієнтація системи управління освітою на контрольно-наглядову діяльність за рахунок надання державних послуг;

- перевантаженість органів управління освітою надлишковими функціями (19 % функцій);
- наявність в органів управління освітою великої кількості функцій, що дублюються (21 % функцій);
- перевантаженість органів управління освітою діяльністю, що не має функціонального навантаження;
- перевантаженість повсякденної діяльності органів управління освітою звітними функціями.

На думку учасників робочої групи проекту, ключовими напрямками реформування системи управління освітою мають стати її оптимізація із впорядкуванням завдань, функцій, відповідальності та підзвітності різних ланок управління освітою, посилення ролі громадсько-державного управління, розбудова ефективної системи управління людськими ресурсами в рамках освітньої управлінської вертикалі, модернізація управлінських процедур і впровадження електронного врядування.

Нова модель системи управління освітою в Україні, запропонована експертами, дає можливість децентралізувати систему управління освітою, ліквідувати дублювання функцій та розмитість повноважень на різних рівнях управління, підвищити якість надання освітніх послуг, посилити лідерський потенціал управлінців усіх рівнів, а також відкритість і прозорість освітньої управлінської вертикалі.

Мета проекту «Модернізація системи управління освітою в Україні: дорожня карта реформ», що реалізувала ГО «Центр розвитку лідерства» за підтримки Освітньої програми Міжнародного фонду «Відродження» – проведення дослідження системи управління освітою в Україні, виявлення її проблемних місць і розробка рекомендацій щодо її реформування (*Освітній портал* (<http://www.osvita.org.ua/news/76826.html>). – 2014. – 15.04).

* * *

У Києві відбувся III (фінальний) етап Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України за науковими відділеннями екології та аграрних наук, технічних наук, комп'ютерних наук. Гідно показала себе команда Харківської області, повідомляє сайт Департаменту науки і освіти ХОДА.

Команду Харківської області в науковому відділенні екології та аграрних наук представляло шість учнів. Усі учасники вибороли призові місця: I місце – Кузьменко Дар'я, учениця 11 класу Харківської гімназії № 47 (секція «Лісознавство»); II місце – Ковальова Анастасія (секція «Агрономія»), Мірошниченко Микита (секція «Селекція та генетика») – учні 11 класу Харківської гімназії № 144; Трунова Ілона, учениця 11 класу Харківської гімназії № 55 (секція «Екологія»); III місце – Бугакова Орину, учениця 11 класу Харківської гімназії № 116 (секція «Ветеринарія та зоотехнія»); Соханевич Катерина, уче-

ниця 11 класу Харківської ЗОШ № 138 (секція «Охорона довкілля та раціональне природокористування»).

Наукове відділення технічних наук представляло сім учнів, які показали такі результати: I місце – Зайцева Вікторія, учениця 11 класу Харківського ліцею № 161 (секція «Авіа- та ракетобудування, машинобудування і робототехніка»); II місце – Мац Владислав, учень 11 класу Харківської гімназії № 172 (секція «Матеріалознавство»); Сікачина Ігор, учень 10 класу Харківського ліцею № 89 (секція «Інформаційно-телекомунікаційні системи та технології»); Скуріхін Роман, учень 9 класу Харківської гімназії № 55 (секція «Екологічно безпечні технології та ресурсозбереження»); III місце – Попович Іван, учень 10 класу Харківського НВК № 45 (секція «Електроніка та приладобудування»); Усачова Анастасія, учениця 11 класу Харківської ЗОШ № 94 (секція «Технологічні процеси та перспективні технології»).

Наукове відділення комп'ютерних наук представляло шість учнів: I місце – Бабенко Михайло, учень 11 класу Харківського НВК № 45 (секція «Технології програмування»); III місце – Волков Юрій, учень 10 класу Харківського НВК № 45 (секція «Комп'ютерні системи та мережі»); Гавриш Олег, учень 11 класу КЗ «Обласна спеціалізована школа-інтернат II-III ступенів “Обдарованість” Харківської обласної ради» (секція «Інформаційні системи, бази даних та системи штучного інтелекту»); Герашенко Кирило, учень 11 класу Харківського технологічного ліцею № 9 (секція «Internet-технології та WEBдизайн»); Голдобін Арсеній, учень 11 класу Харківського НВК № 45 (секція «Безпека інформаційних та телекомунікаційних систем» (*Харківська обласна державна адміністрація* (<http://kharkivoda.gov.ua/uk/news/view/id/21978>). – 2014. – 14.04).

Наукові видання

Викладачі кафедри загальної хімії Тернопільського державного медичного університету отримали премію Національної академії наук України для молодих учених. Таким чином, завідувач Г. Фальфушинська та асистент Л. Гнатишина здобули всеукраїнське визнання за цикл праць «Відображення новітніх біоризиків довкілля та антропогенних змін фауни України за допомогою методів екомоніторингу». Вручення премії Президії НАН України для молодих учених і студентів вищих навчальних закладів за кращі наукові роботи в галузі природничих, технічних і соціогуманітарних наук відбулося під час засідання відділення загальної біології НАН України.

Наукові здобутки Г. Фальфушинської вражають. У 2013 р. вона отримала премію Президента України для молодих учених, виграла низку особистих грантів Всеукраїнського Біомедичного товариства (2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 рр.), нагороджена дипломами за кращу усну доповідь у кон-

курсі молодих учених у рамках VII Міжнародної Парнасівської конференції з біохімії та молекулярної біології (10 жовтня 2009 р.) та за крашу усну доповідь у конкурсі молодих учених «Актуальні проблеми біохімії та біотехнології – 2010», присвяченої 125-річчю від дня народження академіка О. Палладіна.

Результати наукових досліджень, отримані за період 2006–2014 рр., опубліковані у 120 працях, у тому числі 27 статтях у міжнародних і всеукраїнських реферованих журналах системи PubMed, Scopus та Begell House з сумарним імпаکت-фактором більше 40 та 34 статтях у фахових журналах, чотирьох патентах України на корисну модель та одному навчальному посібнику з грифом МОН України. Загальний індекс цитування становить понад 73, а індекс цитування (індекс Гірша) наукових праць згідно з наукометричною базою Scopus становить $h=7$ (*Тернопіль Вечірній* (<http://v.te.ua/podiyi/ternopilskih-naukovciv-tdmu-viznali-na-najvishomu-rivni/>). – 2014. – 14.04).

* * *

Первый англоязычный сборник научных трудов представили на IV Международной научно-практической конференции «Научная молодежь: приоритеты мировой науки». Выпустил дебютное издание Совет молодых ученых (СМУ) Луганского национального университета им. Тараса Шевченко. «Английский сейчас в приоритете мировой науки. Он открывает новые перспективы для дальнейшего роста ученых. Именно поэтому мы решили выпустить такой сборник. Благодаря этому наши молодые ученые смогут, так сказать, потренироваться – впервые представить свои научные работы на английском. А уже потом подавать работы в признанные мировые англоязычные научные журналы», – отметил председатель СМУ Ю. Драгнев.

Научные труды, вошедшие в сборник, разнообразные по тематике. Материалы касаются информатизации высшего образования, филологических нововведений и другого. В издании напечатаны работы 42 авторов из разных стран мира: Украины, России, Беларуси, Китая, Бахрейна и США.

По словам председателя СМУ, англоязычный сборник – это первая ступень научного престижа. Далее ученых ждут международные конференции, на которых нужно показать свой уровень владения английским, но уже на разговорном уровне. А еще дальше – публикации в научных журналах, которые входят в международную наукометрическую базу Scopus (*Luganews – фабрика луганских новостей* (<http://www.luganews.com/speech/luganskie-uchenye-vypustili-angloyazhnyj-sbornik.html>). – 2014. – 14.04).

Наука і влада

Науково-технічна рада Національної програми інформатизації при Державному агентству з питань науки, інновацій та інформатизації

(Держінформнауки) відновлює свою роботу, незважаючи на законодавчі зміни, що фактично її ліквідували. Як зазначив голова Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації В. Семиноженко, уже 14 квітня поточного року відбудеться засідання Науково-технічної Ради (НТР) Національної програми інформатизації (НПІ) – перше після тривалої перерви.

За його словами, з відновленням роботи Науково-технічної ради Національної програми інформатизації встановлюється баланс у роботі Держінформнауки: «Це дасть змогу більш цілеспрямовано та комплексно провадити державну політику в сфері інформатизації шляхом виконання стратегічного документа – Національної програми інформатизації».

В. Семиноженко повідомив, що НТР НПІ на першому засіданні розглянула питання забезпечення електронної взаємодії між інформаційно-телекомунікаційними та інформаційними системами, а також базами даних і реєстрами державних органів. Вирішення зазначених питань значно спростить механізм надання адміністративних послуг і виконання ряду інших державних функцій в електронній формі (*Освітній портал (<http://www.osvita.org.ua/news/76750.html>)*). – 2014. – 10.04).

* * *

На Харківщині стартує проект у галузі ІТ-технологій «Електронний портал органу місцевого самоврядування». Базою цього унікального для України проекту став Центр регіонального розвитку інформаційних технологій Харківського національного університету радіоелектроніки. Центр створений завдяки спільним зусиллям Харківської облдержадміністрації, Харківської обласної ради, Асоціації органів місцевого самоврядування Харківської області та Харківського національного університету радіоелектроніки з метою консолідації зусиль щодо залучення та ефективного використання міжнародної технічної допомоги. «Саме в рамках роботи цього центру ми хочемо об'єднати розробки науковців і фахівців-практиків нашого регіону задля ефективного впровадження інформаційних технологій, як в процеси державного управління, так і в повсякденне життя. Харківщина має унікальний інтелектуальний потенціал, який є нашою значною конкурентною перевагою», – підкреслив заступник директора Департаменту економіки і міжнародних відносин ХОДА – начальник управління зовнішньоекономічних зв'язків та міжнародних відносин Д. Ткачов.

Учасники робочої наради зазначили, що одним із завдань у реалізації проекту з розробки порталу для органів місцевого самоврядування є створення єдиної мультисервісної системи електронного врядування з наданням інформаційно-консультативних послуг у різних сферах життєдіяльності, який буде акумулювати ресурси всіх місцевих рад. Такий підхід дає змогу користувачу системи здійснювати швидко та доступну інформаційну навігацію, перебуваючи в єдиному інформаційному полі Харківського району.

Наразі фахівці Центру разом з Департаментом економіки і міжнародних відносин ведуть роботу щодо залучення міжнародних партнерів для спільної реалізації проекту *(Харківська обласна державна адміністрація* (<http://kharkivoda.gov.ua/uk/news/view/id/21986>). – 2014. – 15.04).

Проблеми інформатизації

Матеріали до Міжнародної наукової конференції
«Місце і роль бібліотеки у формуванні національного інформаційного простору» (Київ, 21–23 жовтня 2014 р.)

В. Бондаренко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ, канд. соц. ком.

Бібліотечне дистантне обслуговування: розвиток термінологічно-понятійного апарату в умовах поширення інтернет-технологій

У статті досліджено наукові підходи до формування термінологічно-понятійного апарату дистантного обслуговування, проаналізовано його розвиток і трансформацію під впливом інтернет-технологій.

Розкрито місце дистантного інтернет-обслуговування в термінологічній системі загального бібліотечного обслуговування та запропоновано визначення поняття «дистантного бібліотечного обслуговування» з позиції комунікаційної теорії та функціонування бібліотеки як універсального інформаційно-комунікаційного комплексу.

Ключові слова: бібліотека, інтернет-технології, бібліотечне обслуговування, дистантне обслуговування, дистантний користувач, комунікація, інформаційно-комунікаційні технології.

Зростання обсягів соціальної інформації та інтенсифікація з впровадженням новітніх електронних технологій комунікаційних процесів у суспільстві актуалізували питання організації в бібліотеках дистантного інтернет-обслуговування, покликаною задовольнити потребу користувачів у оперативному доступі до різноманітних електронних інформаційних ресурсів та отриманні якісних сучасних інформаційних послуг. Утім, як виявило опрацювання бібліотекознавчої літератури, проблематика цієї теми є недостатньо розробленою. Зокрема, це стосується поняттєвого апарату. У сучасних наукових

дослідженнях процесу розділеної в часі та просторі взаємодії бібліотеки та користувача бібліотекознавцями поряд із терміном «дистантне обслуговування» (В. Горовий, Т. Гранчак, С. Кулицький, В. Медведєва) використовуються такі визначення, як «обслуговування на основі використання новітніх технологій» (М. Дворкіна), «віртуальне (електронне) обслуговування» (Д. Грибков, І. Моргенштерн, Ю. Мелентьєва, О. Бичко, О. Кутузова), «онлайнове обслуговування» (Д. Соловяненко, О. Жабко), «дистанційне обслуговування» (О. Ісаєнко). Відповідно, користувачі бібліотечних послуг, що користуються ними поза бібліотекою, визначаються як «дистантні користувачі» (В. Горовий, Т. Гранчак, С. Кулицький, В. Медведєва), «віддалені користувачі» (Д. Грибков, О. Жабко, Т. Добко, Н. Каліберда, О. Кутузова), «відділені користувачі» (І. Науменко, С. Дригайло), «онлайніві читачі» (М. Кузніченко, М. Камишанова) тощо. Як бачимо, різними науковцями у процесі наукової дискусії або спільної роботи та досліджень для позначення одного і того самого явища або процесу можуть використовуватись різні терміни, що ускладнює пошуки «єдиного знаменника».

Така ситуація значною мірою обумовлена необхідністю прискореного наукового осмислення стрімких трансформаційних процесів, яких зазнала бібліотечна діяльність протягом останніх двох десятиріч. Лавиноподібне зростання інформаційних потоків і поширення нових інформаційно-комунікаційних технологій спричинює масштабні зміни в науковій мові, які виражаються як у появі нових термінів, понять, так і в змінах значень і способів використання тих, що вже існують. Особливо відчутні ці процеси в тих галузях людської діяльності, які пов'язані з отриманням, опрацюванням, накопиченням, зберіганням, створенням інформації. Швидкість, з якою одні технології та засоби роботи з інформацією змінюють інші, настільки велика, що вже через три–чотири роки ті знання, які вважались новими, втрачають свою актуальність. Такі зміни не можуть не призводити до змін мовного характеру. А саме, поняттєвий та термінологічний апарат стає не зовсім коректним, а інколи – взагалі непридатним у нових умовах. Не меншою проблемою є наділення старих термінів і понять новими значеннями. Так, як слушно звертає увагу Т. Добко, термін «онлайнове довідково-бібліографічне обслуговування» відома російська дослідниця О. Жабко вважає синонімом «віртуального», а останнє розглядає як форму «організації онлайнного (віртуального) довідково-бібліографічного обслуговування віддалених користувачів», водночас Л. Невдяєв в англо-російському тлумачному словнику-довіднику «Телекомунікаційні технології» визначає онлайннову службу як «інформаційну службу, що забезпечує роботу електронної пошти, служби новин та інших додатків, орієнтованих на діалоговий режим обміну інформацією з користувачем (типу «запит – відповідь») [1, с. 18–20]. Отже, у цьому випадку одним терміном науковці позначають різні поняття. Зауважимо при цьому, що сам термін «онлайнновий» передбачає взаємодію користувача з бібліотекою в ре-

жимі реального часу. Тобто, використання терміну «онлайнове обслуговування» може бути коректним лише у тому випадку, коли йдеться про ті послуги та ресурси, доступ до яких користувач може отримати одразу після звернення до бібліотеки (наприклад, доступ до електронного каталогу та електронних бібліографічних баз даних). У цьому контексті навряд чи підготовку для користувача бібліографічної довідки можна віднести до онлайн-ових послуг, адже цей процес потребує часу.

Невизначеність термінологічного апарату ускладнює подальше дослідження процесу бібліотечного дистантного обслуговування, з'ясування особливостей його розвитку та шляхів вдосконалення, розширення функцій, підвищення значення як одного з провідних напрямів бібліотечної діяльності та актуалізує завдання розробки чіткої терміносистеми за єдиними критеріями, використання яких закладатиме підґрунтя для її подальшого розвитку. Висвітленню такого аспекту і присвячена ця стаття.

На актуальність проблеми дефініцій у бібліотекознавстві, пов'язаних з поширенням електронних технологій, у тому числі з феноменом появи дистантних користувачів, звертає увагу Ю. Столяров. У своїй роботі «Двоконтурна системна модель бібліотеки» він зазначає: «...Бібліотечний фонд як систему тепер треба ділити на два підфонди: електронний, але не просто електронний, а мережевий, та ? – для нинішнього фонду слід знайти епітет. Напрошується слово “традиційний”, але ж і мережевий для деяких бібліотек давно став традиційним. Контингент користувачів теж доведеться ділити на “своїх” (що користуються і чужими фондами), і “чужих”, тобто тих, що прийшли та користуються і нашими фондами. Для останніх за кордоном знайдений термін – associated user, асоційований користувач. А “неасоційованого” як тепер іменувати? – знову потрібен термін» [2].

З урахуванням того, що бібліотека є інформаційно-комунікаційною системою, бібліотечне обслуговування як взаємодію між бібліотекою та користувачем доцільно розглядати через призму процесу комунікації. У цьому контексті логічним є формування терміносистеми предметної сфери дослідження через інтеграцію традиційних бібліотекознавчих термінів (бібліотечне обслуговування, користувач бібліотеки, бібліотечна послуга та ін.) з терміносистемою теорії соціальних комунікацій (контактна та дистантна комунікація та ін.), оскільки такий підхід акцентує увагу на комунікаційній складовій бібліотечного обслуговування на противагу технічному підходу, відповідно до якого в основу визначення специфіки обслуговування покладено фактор віддаленості бібліотеки від користувача та застосування в процесі обслуговування технічних засобів комунікації.

У контексті даної наукової розвідки першочерговим є завдання визначення та уточнення таких дефініцій, як «дистантне обслуговування», «дистантне інформаційно-аналітичне обслуговування», «дистантне інтернет-обслуговування», «дистантний користувач», «дистантна послуга».

Поняття «бібліотечне дистантне обслуговування» є похідним від «бібліотечного обслуговування». Як виявило вивчення наукової фахової літератури, бібліотекознавцями воно трактується по-різному.

М. Дворкіна визначає бібліотечне обслуговування як взаємодію суб'єктів, обумовлену потребами бібліотечної діяльності, підкреслюючи, таким чином, активну участь у цьому процесі читача [3, с. 56], відкриту, багаторівневу підсистему бібліотеки з надання різноманітних інформаційних послуг, орієнтованих на користувачів [4, с. 15]. Тому, як зазначає фахівець, функціонування цієї підсистеми пов'язане з моніторингом, аналізом і оцінкою стану реальних і потенційних користувачів, їх потреб та очікувань, дослідженням розвитку інформаційно-культурних і освітніх послуг та аналізу якості послуг що надаються бібліотекою, їх відповідності потребам користувачів. Зокрема, вона наголошує на тому, що бібліотечне обслуговування вже давно є багаторівневою системою, а сучасні технології, особливо Інтернет, посилюють цю характеристику обслуговування.

Ще однією актуальною тенденцією бібліотечного обслуговування, яку підкреслює М. Дворкіна, є його переорієнтація на самообслуговування, адже користувач, працюючи на комп'ютері, сам продумує стратегію пошуку, входить в інформаційні мережі, у тому числі бібліотечні, сам уточнює свій запит, використовуючи різноманітні програмні меню, здійснює пошук по різних ознаках (бібліографічним елементам, ключовим словам, індексам), ідентифікує свій запит і ті дані або документи, які надає інформаційна система, групує одержані дані, документи [4, с. 31].

За визначенням В. Брежневої та В. Мінкіної, бібліотечне обслуговування – це діяльність, за результатами якої користувачі роблять висновок про необхідність, корисність для них бібліотеки або інформаційної служби. Від задоволеності обслуговуванням залежать подальші відносини між бібліотекою та користувачами: чи стане випадковий відвідувач постійним читачем цієї бібліотеки або віддасть перевагу альтернативним джерелам задоволення інформаційних потреб [5, с. 94].

Детально досліджує поняття «бібліотечне обслуговування» Ю. Мелентьєва, розглядаючи його через призму ідеологічної, педагогічної (виховної), просвітницької, соціалізуючої, інформаційної концепцій [6].

Варто зазначити, що в Законі України про «Про бібліотеки і бібліотечну справу» взагалі відсутнє визначення бібліотечного обслуговування, а вказується лише на форми бібліотечного обслуговування, такі як: абонемент (у тому числі міжбібліотечний); система читальних залів; дистанційне обслуговування засобами телекомунікації; бібліотечні пункти; пересувні бібліотеки. Натомість є визначення бібліотечної послуги, як результату діяльності бібліотеки із задоволення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки [7]. Звідси можна зробити висновок, що бібліотечним обслуговуванням є діяльність бібліотеки із задово-

лення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки.

У проекті Національного стандарту України з інформації та документації, бібліотечно-інформаційної діяльності поняття «бібліотечне обслуговування» пропонується визначати як «сукупність різного виду діяльності бібліотеки, спрямованої на задоволення потреб її читачів у формі надання бібліотечних послуг» [8].

Виокремимо ті ознаки бібліотечного обслуговування, на яких воно вибудовується у розглянутих визначеннях: процес взаємодії суб'єктів, обумовлений потребами бібліотечної діяльності; система з надання різноманітних інформаційних послуг, орієнтованих на користувачів; діяльність, що орієнтована на надання масових форм послуг, за результатами якої користувачі роблять висновки про необхідність, корисність для них бібліотеки або інформаційної служби; формування «усебічно розвиненої» особистості, піднесення читацьких потреб і максимально повне їх задоволення, діяльність, що сприяє успішному входженню особистості в соціум, надання користувачеві широкої та повної інформації. Отже, бібліотечне обслуговування, за розглянутими визначеннями – це, в першу чергу, вид діяльності бібліотеки, спрямованої на задоволення інформаційних потреб система послуг, які, по суті, також є результатом діяльності бібліотеки. Утім, означення «бібліотечне» вже відображає цей факт. Водночас визначення бібліотечного обслуговування як виду бібліотечної діяльності не враховує участі в цьому процесі користувача, який, власне, її ініціює і без якого така діяльність втрачає будь-який сенс.

На діалогічному характері бібліотечного обслуговування акцентувала увагу і М. Дворкіна, цілком слушно визначаючи цей вид бібліотечної діяльності вже як взаємодію суб'єктів. Адже саме потреби користувачів обумовлюють формування тих або інших послуг і є стимулом для розвитку всієї системи бібліотечного обслуговування. Тобто спочатку виникає потреба користувача у тій чи іншій послугі, після чого користувач розпочинає процес комунікації з бібліотекою, вступає з нею у взаємодію, а потім бібліотека розпочинає діяльність із задоволення його запиту.

Крім того, в умовах впровадження в бібліотечну діяльність інтерактивних технологій слід констатувати залучення рядом бібліотек до створення електронного бібліотечно-інформаційного ресурсу користувачів, а отже, опосередковано, участь останніх у процесі бібліотечного обслуговування.

Визначення бібліотечного обслуговування як процесу взаємодії користувача й бібліотеки відповідатиме і соціально-комунікаційному підходу, який вимагає розгляду явища у системі суспільної взаємодії, з позиції, чи здійснює об'єкт дослідження на соціум той вплив, який технологічно закладався, і як соціум відреагував на об'єкт впливу.

Таким чином, у рамках застосування соціально-комунікаційного підходу, виходячи із загальної гуманізації бібліотечної діяльності, зміни в ній акцентів

з книги на користувача, а також враховуючи впровадження вже сьогодні в ряді бібліотек інтерактивних послуг і розвиток самообслуговування, «бібліотечне обслуговування» пропонується визначати не як «бібліотечну діяльність», а як «процес взаємодії користувача з бібліотекою».

Що стосується бібліотечного обслуговування користувачів, які отримують бібліотечні послуги, не перебуваючи безпосередньо в приміщенні бібліотеки, або в години, коли бібліотека не працює, за допомогою сучасних електронних технологій, то для його позначення М. Дворкіна в своїх роботах застосовує поняття «обслуговування, що використовує нові інформаційні технології», та акцентує увагу на трьох істотних відмінностях між ним і традиційним обслуговуванням. Перша відмінність полягає в тому, що обслуговування на базі нових інформаційних технологій дає змогу, на відміну від традиційного, користувачу скористатися доступом до світових ресурсів, а не однієї бібліотеки або певної мережі бібліотек. Друга відмінність у тому, що традиційне обслуговування передбачає прихід користувача в бібліотеку, а нове – саме наближується до користувача (додому, на роботу і т. д.), тобто створює не масові або групові, а індивідуальні умови для роботи з інформацією. Третя істотна відмінність полягає у тому, що традиційне обслуговування орієнтує користувача, головним чином, у документах, а нове – також і в текстах (розкриваючи їх, надаючи концептографічну, кон'юнктуру інформацію і т. д.). Це те, про що завжди мріяли люди – мати під рукою у будь-який час будь-яку потрібну інформацію [4, с. 13].

Розглядаючи такий вид обслуговування в соціально-комунікаційному аспекті, дослідниця звертає увагу на його сутнісні ознаки, такі як доступ до світових ресурсів, індивідуальні умови використання інформації.

О. Ісаєнко в дослідженнях нових видів бібліотечного обслуговування користується терміном «дистанційне обслуговування», яке розуміється, як забезпечення доступу до електронних ресурсів і бібліотечних сервісів за допомогою використання засобів телекомунікаційного зв'язку [9, с. 141].

Термін «онлайнний бібліотечний сервіс» (ОБС) під час дослідження нових бібліотечних сервісів використовує Д. Соловйаненко, розуміючи його як діяльність бібліотеки із забезпечення дистанційного доступу користувачів комп'ютерної мережі до інформаційного змісту у вигляді документних і комунікаційних електронних ресурсів, що передбачає процес інтерактивної взаємодії між клієнтською та серверною сторонами. Відповідно до такого визначення формулюються і основні ознаки цього виду бібліотечного сервісу: дистанційність, діалоговість, інтерактивність, полісуб'єктність, віртуальність, комплексність, загальнодоступність тощо. Проте, слід зазначити, що дослідник визнає, що кожна з цих ознак, узята окремо від інших, може бути властивою і для інших видів бібліотечного сервісу. Так, наприклад, відомо багато форм дистанційного бібліотечного сервісу, таких як МБА або надання телефонних довідок, проте ці форми не є ОБС [10, с. 204].

Термін «віртуальне (електронне) обслуговування» використовує ряд дослідників, серед яких Д. Грибков, І. Моргенштерн, Ю. Мелентьева, О. Бичко, О. Кутузова та ін., які розуміють під ним обслуговування, що здійснюється за допомогою електронних засобів зв'язку, часто в режимі реального часу, коли користувачі використовують комп'ютер і різні інтернет-технології для спілкування з бібліотекарями, не будучи присутніми при цьому в бібліотеці. До того ж до «електронного» обслуговування цілком коректним було б віднесення також консультацій і довідок за телефоном, оголошень по радіо, проведення телетрансляцій тощо.

При цьому в усіх цих розглянутих визначеннях звертається увага насамперед на технічний аспект взаємодії бібліотеки та користувача, а саме використання «електронних засобів зв'язку», «комп'ютера і різних інтернет-технологій», «засобів телекомунікаційного зв'язку», «нових інформаційних технологій», «дистанційний доступ користувачів комп'ютерної мережі до інформаційного змісту». Утім технічний підхід логічніше застосовувати не до всього процесу обслуговування, а лише до процесу надання доступу. Дистанційний доступ можна визначити як доступ до ресурсів за допомогою комп'ютерних технологій, можливість зв'язувати постачальника інформації з її споживачем через електронні канали, а також можливість для працівників бібліотеки виступати посередниками в електронній взаємодії, зберігати, організовувати та передавати інформацію до користувачів через електронні канали.

Водночас, враховуючи, що бібліотека є інформаційно-комунікаційною системою, а бібліотечне обслуговування – взаємодією між бібліотекою та користувачем, його, як процес комунікації, доцільно розглядати з позицій не технічного, а комунікаційного підходу, відповідно до якого за характером суб'єктів комунікаційного процесу відносно один одного в просторі та часі розрізняють спілкування контактне та дистантне.

Таким чином, для позначення бібліотечного обслуговування користувачів, які отримують бібліотечні послуги, не перебуваючи безпосередньо в бібліотеці, або в години, коли бібліотека не працює, тобто є «роз'єднаними» з бібліотекою в часі та просторі, доцільно використовувати термін «*дистантне обслуговування*», розуміючи його як процес взаємодії між користувачем і персоналом бібліотеки, її матеріальними, технологічними та інтелектуальними ресурсами, орієнтований на задоволення інформаційних потреб користувачів шляхом надання доступу до інформаційних продуктів і ресурсів дистанційно.

Запропоноване поняття дистантного обслуговування включає надання як таких, уже традиційних, видів бібліотечних послуг, як МБА, ММБА, довідка за телефоном, листування тощо, так і нових видів послуг, надання/отримання яких передбачає використання нових інформаційних і насамперед інтернет-технологій.

Виходячи із запропонованої дефініції дистантного обслуговування, усі ці послуги можна віднести до *дистантних* – таких, які є результатом дистантної

комунікації бібліотеки й користувача із задоволення його інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб.

Ті ж послуги, надання/отримання яких потребує використання інтернет-технологій, варто виокремити у підвид дистантних послуг – дистантні інтернет-послуги. Формування з поширенням і розвитком Інтернету комплексу таких бібліотечних послуг актуалізувало питання виокремлення обслуговування на основі інтернет-технологій та його окремого визначення як *дистантного інтернет-обслуговування* – комплексу інформаційних послуг з дистантного обслуговування користувачів на основі інтернет-технологій.

Як показує досвід бібліотечного обслуговування, на сьогодні комфортність цього виду бібліотечної діяльності для користувача значною мірою визначається можливістю надання останньому доступу до комплексного ресурсу, синтезованої наукоємної інформації у вигляді досьє, дайджестів, оглядів та іншої інформаційної та інформаційно-аналітичної продукції, яка виготовляється в бібліотеках, що актуалізує визначення поняття бібліотечного *дистантного інформаційно-аналітичного обслуговування*, яке пропонується розуміти як сервіс забезпечення дистантної комунікації користувачів з інформацією широкого кола різноманітних джерел шляхом надання доступу до наукоємного інформаційного продукту, створеного бібліотечним персоналом.

Що стосується користувача (відповідно до Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» користувач бібліотеки – фізична чи юридична особа, яка звернулася до послуг бібліотеки [7]), який отримує бібліотечні послуги дистанційно, то бібліотекознавцями він називається знову-таки по-різному, найчастіше – «віддаленим» або «віртуальним».

Можна погодитися з Т. Добко, яка вказує на необхідність єдиного чіткого термінологічного підходу до визначення зазначеної категорії користувачів, наголошуючи на некоректності тих термінів, що вживаються сьогодні. Зокрема, коментуючи поширення в науковій літературі терміна «віртуальний», науковець звертає увагу на те, що «останнім часом набуло поширення і застосування словосполучення “віртуальні читачі”, “віртуальні користувачі”, “віртуальні відвідувачі” тощо ...Зміст поняття “віртуальний” чітко визначений у фахових виданнях. ...Та й у масовій свідомості слово віртуальний сприймається саме як ілюзорний, умовний, уявний, хоча останнім часом під тиском його необґрунтованого вживання для позначення комунікаційних технологій воно набуває нового, безпідставно розширеного, значення» [1, с. 18].

Те саме стосується такого означення цієї категорії користувачів бібліотечних послуг, як онлайніві, адже користувач може взаємодіяти з бібліотекою та отримувати послуги не обов'язково в режимі реального часу. Вживання термінів «віддалені» або «відділені», «дистанційні» користувачі є в цьому випадку більш доречним, хоча певні зауваження все одно залишаються.

Від початку термін «віддалені користувачі» (Remote Library Users) почали застосовувати в західній бібліотечній практиці. Утім формування терміносис-

теми простим калькуванням, дослівним перекладом з іншої мови не може вважатися науковим методом, тим більше враховуючи специфіку словотворення в різних мовах і можливі відтінки змістовного навантаження в словах.

Крім того, вивчення ряду бібліотечних інструкцій з обслуговування користувачів і термінологічних словників виявило, що під терміном «віддалений користувач» розуміється користувач, який має доступ до обчислювальної системи за допомогою віддаленого терміналу (!). У кращому випадку, користувач, що здійснює доступ до *ресурсів* системи з віддаленого терміналу з використанням каналів телефонного, радіо- та інших видів зв'язку [11–14].

Отже, термін запозичений з інформатики, що цілком закономірно, оскільки розвиток саме цієї науки привів у підсумку до радикальних змін у бібліотечному обслуговуванні. Утім він, як і термін «дистанційний», більше відображає специфіку доступу користувача до ресурсу, а не характер взаємодії користувача та бібліотеки. З огляду на комунікаційну природу такої взаємодії, пропонується визначити таку категорію бібліотечних користувачів, як *дистантні користувачі*. Це – користувачі бібліотечних ресурсів і послуг, які комунікують з бібліотекою дистанційно.

Запропонований термінологічний апарат не вирішує повністю завдання розроблення терміносистеми дистантного обслуговування, адже розвиток бібліотекознавчої науки та впровадження в діяльність бібліотек нових видів роботи приводить до виникнення нових форм взаємодії користувача з бібліотекою та бібліотечно-інформаційними ресурсами, потребує осмислення їхнього місця в системі бібліотечної діяльності з відповідним відображенням у поняттєво-категоріальному апараті й термінах, утім, він може стати основою для подальшого дослідження бібліотечного обслуговування в умовах поширення інтернет-технологій.

Список використаних джерел

1. Добко Т. В. Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: віртуальне чи реальне / Т. В. Добко // Бібл. вісн. – 2011. – № 4. – С. 11–23.

2. Столяров Ю. Н. Двухконтурная системная модель библиотеки [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2002/trud/sec1114/Doc68.HTML>. – Загл. с экрана.

3. Дворкина М. Я. Библиотечное обслуживание как система : учеб. пособие / М. Я. Дворкина. – М. : Изд-во МГИК, 1992. – 136 с.

4. Дворкина М. Я. Библиотечное обслуживание: новая реальность : лекции / М. Я. Дворкина. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры и искусств, 2003. – 48 с.

5. *Брежнева В. В.* Информационное обслуживание: продукты и услуги, предоставляемые библиотеками и службами информации предприятий / В. В. Брежнева, В. А. Минкина ; СПбГУКИ. – СПб. : Профессия, 2004. – 304 с. – (Серия «Библиотека»).
6. *Мелентьева Ю. П.* Библиотечное обслуживание [Электронный ресурс] / Ю. П. Мелентьева. – М. : ФАИР, 2006. – 256 с. – Режим доступа: http://www.rntb.org/bibliotachnoe-obslyuzhivanie/bibliotachnoe-obslyuzhivanie_115.html. – Загл. с экрана.
7. Про бібліотеки і бібліотечну справу [Електронний ресурс] : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
8. Національний стандарт України. Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. прДСТУ [Електронний ресурс] // Український інститут науково-технічної і економічної інформації. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: www.uintei.kiev.ua/images/files/.../proekt.doc. – Назва з екрана.
9. *Ісаєнко О. О.* Бібліотечне дистанційне обслуговування в Україні на сучасному етапі / О. О. Ісаєнко / Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 27 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – С. 139–146.
10. *Соловяненко Д. В.* Онлайнвий бібліотечний сервіс як один із видів бібліотечного сервісу / Д. В. Соловяненко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 11 / відп. ред. О. С. Онищенко. – К., 2003. – С. 200–222.
11. Віддалений користувач [Електронний ресурс] // Е-слово русские и украинские словари : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: http://www.eslovo.com.ua/Ekonomichna_entsyklopediya/page/viddalenyu_korystuvach.995. – Назва з екрана.
12. Віддалений користувач [Електронний ресурс] // Словopedia : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <http://slovo.org.ua/38/53394/378124.html>. – Назва з екрана.
13. Віддалений користувач [Електронний ресурс] // Тлумач : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: http://tlumach.com.ua/Ekonomichna_entsyklopediya/page/viddalenyu_korystuvach.995. – Назва з екрана.
14. Віддалений користувач [Електронний ресурс] // Циклоп – енциклопедія та словники : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <http://cyclop.com.ua/content/view/767/58/1/10>. – Назва з екрана.

Библиотечное дистантное обслуживание: развитие терминологического аппарата в условиях распространения интернет-технологий

В статье исследованы научные подходы к формированию терминологического аппарата дистанционного обслуживания, проанализированы его развитие и трансформация под влиянием интернет-технологий.

Раскрыто место дистанционного интернет-обслуживания в терминологической системе общего библиотечного обслуживания и предложено определение понятия дистанционного библиотечного обслуживания с позиции коммуникационной теории и функционирования библиотеки как универсального информационно-коммуникационного комплекса.

Ключевые слова: библиотека, интернет-технологии, библиотечное обслуживание, дистанционное обслуживание, дистанционный пользователь, коммуникация, информационно-коммуникационные технологии.

Library remote service: development of terminology and conceptual apparatus in terms of the spread of Internet technology

This paper investigates the scientific approaches to the formation of the terminology and conceptual apparatus of the distance service, analyzes its development and transformation under the influence of Internet technologies.

Reveals the place of the terminological system of Remote service in the system of general library services and proposes a definition of "Remote service" from the standpoint of communication theory and Librarie's operation as a universal information and communication industry.

Keywords: library, internet technology, library service, remote service, distant user, communication, information and communication technology.

Для нотаток

Підп. до друку 21.05.2014.

Формат 60x84/16. Друк офс. Ум. друк. арк. 4,8.

Видається в друкованому та електронному вигляді

Адреса видавництва: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3